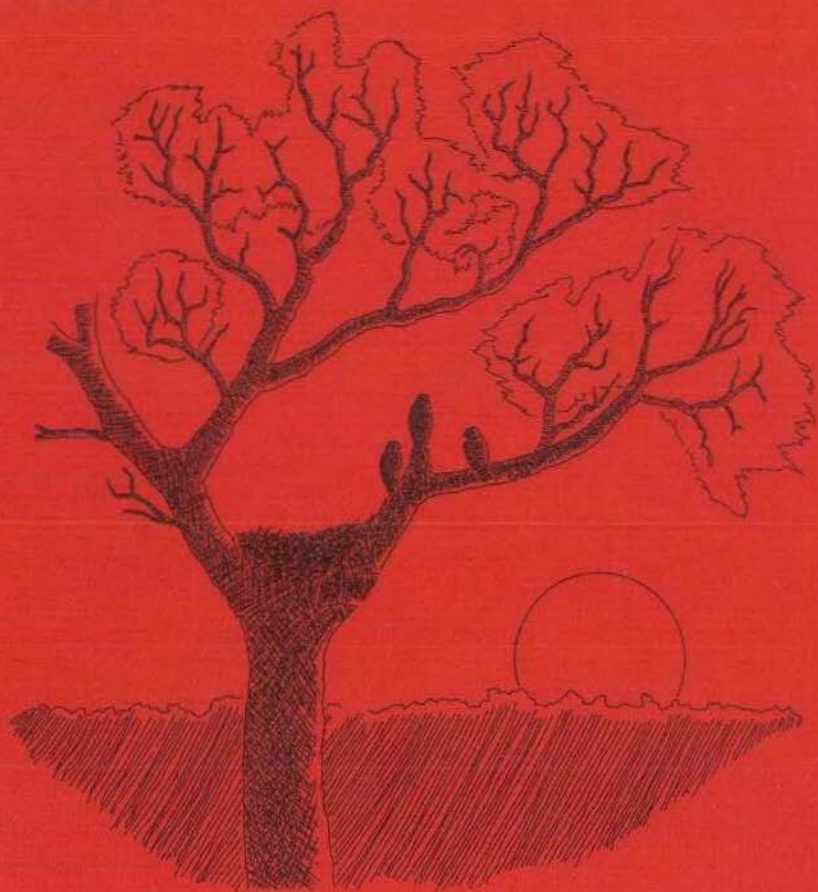

De Takkeling

Tweede jaargang, nr. 2

Juni 1994

Werkgroep Roofvogels Nederland

Werkgroep Roofvogels Nederland
in samenwerking met Vogelbescherming Nederland

De Takkeling is een uitgave van de Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN). De WRN is een landelijke werkgroep die, in samenwerking met Vogelbescherming Nederland, de belangen behartigt van de Nederlandse roofvogels. Naast activiteiten als het geven van voorlichting en het stimuleren van maatregelen voor een effectieve roofvogelbescherming, voert de WRN gestandaardiseerd onderzoek uit naar de ecologie van de in ons land voorkomende soorten.

Bestuur

Voorzitter

Rob Vogel (SOVON)

Secretaris

Maria Quist

Penningmeester

Hans Peeters (Vogelbescherming)

Leden

Frank de Roder (Staatsbosbeheer), Hans Dekker en Andri Binsbergen (NBLF), Jan Schipperijn (AID)

Landelijk coördinator

Maria Quist

Administr. ondersteuning

Ans Blanckenborg

Postadres:

WRN, Aekingaweg 3, 8426 GN Appelscha
Telefoon: 05162 - 2660, Fax: 05162 - 3330
Postbank 76284 t.n.v. Werkgroep Roofvogels, Appelscha
ABN-AMRO Assen: 57.15.09.800 (giro v.d. bank: 805108)

Redactie

Maria Quist, Rob Bijlsma

Opmaak

Maria Quist

Tekeningen

Willem van Manen, Rob Bijlsma, Sake de Vlas, Gerke Bijlsma

Drukwerk

Drukkerij Van Goor, Diever

Redactieadres:

Aekingaweg 3, 8426 GN Appelscha

U kunt onze activiteiten steunen door lid te worden van de WRN. U bent dan tevens geabonneerd op de Takkeling. De minimale jaarlijkse bijdrage is fl. 10,-. Gelieve dit over te maken op postgiro 76284 t.n.v. Werkgroep Roofvogels te Appelscha o.v.v. "nieuw lid". Vermeldt a.u.b. duidelijk uw naam en adres.

De Takkeling

Tweede jaargang, nr. 2   Juni 1994

Werkgroep Roofvogels Nederland

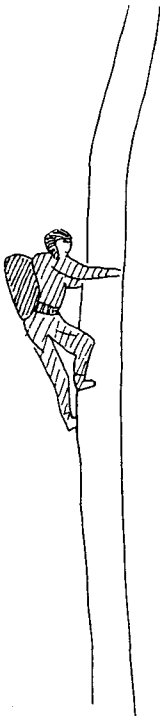
Het ringwerk is op dit moment volop aan de gang. Foto: Ria Krol

Intro

Maria Quist

Op dit moment wordt er weer volop voortgepland en gestorven om ons heen. Baltsgedrag, paringen, nestbouw, voedselvluchten en het gebedel van kleine jongen zijn te zien en te horen waar je je ook bevindt, zowel binnen de bebouwde kom, in tuinen en parken als in de bossen en overige (natuur)gebieden.

Buizerd en Havik schieten al op. Het ringwerk is op dit moment volop aan de gang. De Sperwers zijn binnenkort aan de beurt. Volgens de eerste berichten ziet het er naar uit dat de Buizerd het moeilijk heeft dit jaar. Kleine legsels, niet uitgekomen eieren en regelmatig hongerige jongen zonder krop op het nest. Hetzelfde geldt voor Torenvalk, Kerkuil en Ransuil. Een van de redenen is hoogstwaarschijnlijk een laag veldmuizenaanbod. De (veld)muizenstand fluctueert behoorlijk, hetgeen onmiddellijk zijn weerslag heeft op de reproductie van bovengenoemde soorten. Daarnaast hebben ze te lijden onder het koude, winderige en natte voorjaar. De meeste prooidieren blijven in dekking waardoor de pakkans lager wordt. Je treft heel wat drama's aan tijdens een paar velddagen: verlaten nesten, halfverhongerde (en door grotere nestbroers/zussen aangevreten) jongen, verkeersslachtoffers (veelal foeragerende oudervogels), een ransuiljong met een volledig afgeklemde en verminkte poot in een kluwen touw op het nest en ga zo maar door. Afijn, that's life, al is het af en toe wel even slikken.

Wat ik veel erger vind zijn de moordpartijen op roofvogels die jaarlijks in niet afnemende mate door mensen worden aangericht. Sinds we een landelijke club zijn, bereiken ons meldingen uit heel Nederland en het ziet er naar uit dat roofvogelvervolging een veel omvattender en grootschaliger probleem is dan we ooit voor mogelijk hebben gehouden. Vooral de onverbloemde manier, waarop het een en ander in zijn werk gaat geeft te denken. Respect of begrip voor natuurlijke fenomenen en processen zijn vaak ver te zoeken. Nog steeds zien we dat door een

waarbij de wreedste middelen niet worden geschuwd. In ons komende jaarverslag meer hierover.

Maar het is gelukkig niet allemaal kommer en kwel. Op de laatste medewerkersavond die plaatsvond op 23 maart j.l. werd de WRNON omgedoopt in WRN. U heeft de ontwikkeling op de voorkant van de Takkeling kunnen volgen. Op het eerste nummer: Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland. Op het tweede: Werkgroep Roofvogels (Noord- en Oost-)Nederland. Op dit nummer: **Werkgroep Roofvogels Nederland**. Eenieder die belangstelling en/of sympathie heeft voor roofvogels is van harte welkom om zich aan te sluiten. En uiteraard degenen die daadwerkelijk met het roofvogelwerk bezig zijn of daarmee willen beginnen.

Tenslotte nog even iets over ons boek: "De Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels". Volgens onze (zeer tevreden) uitgever zijn er van de derde druk (3000 expl.) al weer 2000 verkocht. Dat wil zeggen dat er binnen acht maanden in totaal 9000 boeken over de toonbank zijn gegaan. Dat hadden we in onze stoutste dromen niet voor mogelijk gehouden. De eerste recensies in de (buitenlandse) vakbladen beginnen nu ook binnen te komen. En daar waren we vooral benieuwd naar, hoe onze vakbroeders ons werk zouden beoordelen. En ook van die zijde is men bijzonder positief. Het jarenlange geploeter is blijkbaar niet voor niets geweest. Alle honderden medewerkers nogmaals: chapeau!

En verder voor U allemaal een plezierige voortzetting van het veldseizoen (klimmers, wees voorzichtig!) en een hele fijne en zonnige zomervakantie!

Uit: Journal für Ornithologie, april 1994

Bijlsma, R. (1993): Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Haarlem, Schuyt & Co. (ISBN 90-6097-348-8). 350 S., viele Farbfotos und SW-Zeichnungen, Karten, Tabellen, Hardcover, A4, NLG 98.50.

Unter dem vielleicht etwas eng gefaßten Titel verbirgt sich weit mehr als nur etwa eine Darstellung der Verbreitung, Dichte und Habitatwahl der Greifvögel der Niederlande. R. BIJLSMA, rühmlich bekannt durch eine stattliche Zahl sehr sorgfältiger Publikationen zu verschiedenen Fragen der Freilandornithologie, hat hier mit A.-M. BIOMERT, W. van MANEN und M. QUIST die Ergebnisse einer Arbeitsgruppe für Greifvögel zu vielen Aspekten der Biometrie, Verbreitung, Habitatwahl, Brutbiologie, Populationsdynamik, Nahrungswahl und Wanderungen niederländischer Greifvögel zusammengefaßt. Im Mittelpunkt stehen eigene Untersuchungen in der niederländischen Provinz Drenthe von 1984 bis 1991 „but extensive use is made of data from other areas in The Netherlands whenever appropriate“. So ist eine umfassende Biologie niederländischer Greifvögel entstanden, die weit über den geographischen Rahmen hinaus des Interesses von Ornithologen und Naturschützern sicher sein darf.

Ausführliche einleitende Kapitel befassen sich mit der Landschaft, dem Wetter während des Untersuchungszeitraums im Vergleich zu langjährigen Werten und schildern auch sehr ausführlich die Arbeitsmethoden der Forschungsgruppe, letzteres sicher sehr anregend für ähnliche Vorhaben in anderen Ländern. Ein eigenes Kapitel behandelt die Frage des Nahrungsangebots. Dann folgen Kapitel über die einzelnen Arten. Ausführlich, auch z. T. mit langfristigen Bestandsangaben sind Wespenbussard, Rohr-, Korn- und Wiesenweihe, Baumfalke behandelt; über Habicht, Sperber, Mäusebussard und Turmfalke sind sogar umfassende Artmonographien entstanden; kurze Beiträge befassen sich mit Rot- und Schwarzmilan sowie Wanderfalke. Die abschließenden Kapitel behandeln die Geschichte der Greifvogelverfolgung und ziehen einen interspezifischen Vergleich. Ausführliches Literaturverzeichnis und Anhänge mit langen Tabellen über Landschaftselemente, Nahrung, Gelegegröße, postembryonales Wachstum und andere Details beschließen den umfangreichen Band.

Eine staunenswerte Materialmenge wird übersichtlich dargestellt und ausführlich diskutiert, die nicht nur das spezielle Studienggebiet, sondern auch die gesamten Niederlande betreffen. Aber nicht nur das: Das Buch enthält eine fast verschwenderische Zahl von Farbfotos über Greifvögel und ihre Umwelt; fast jedes von ihnen vermittelt interessante Eindrücke; viele sind auch „einfach“ schön; manche sind selten veröffentlichte Schnappschüsse, die begeistern. Man hat sich den Platz genommen, um alle bearbeiteten oder in der Literatur diskutierten Aspekte aufzuarbeiten. Ein kleiner Ansatzpunkt für eine kritische Anmerkung liegt aber eben darin: Nicht alle Textpassagen, Tabellen und Grafiken wären nötig gewesen; manchmal ist auch geringen Materialmengen viel Raum zugemessen worden, viele Einzelheiten sind im Stil eines Lesebuches breit dargestellt. Andererseits: Die Aufbereitung von Details erlaubt die Weiterverwendung von Originaldaten; die große Zahl von Grafiken, Karten und Fotos macht das Buch zu einer Fundgrube. Der Text ist niederländisch, doch die Unterschriften zu den Abb. sind zweisprachig und die englische Zusammenfassung der Kapitel umfaßt nicht weniger als 15 Seiten.

So zählt die umfassende und beeindruckende Greifvogelbiologie der niederländischen Arbeitsgruppe sicher zu den herausragenden europäischen Vogelbüchern des vergangenen Jahres; eine Fundgrube für den speziell Interessierten ist sie auf jeden Fall. E. Bezzel

Vergelijking van het voedsel van de Blauwe en de Bruine Kiekendief in de winter in Zeeuws-Vlaanderen

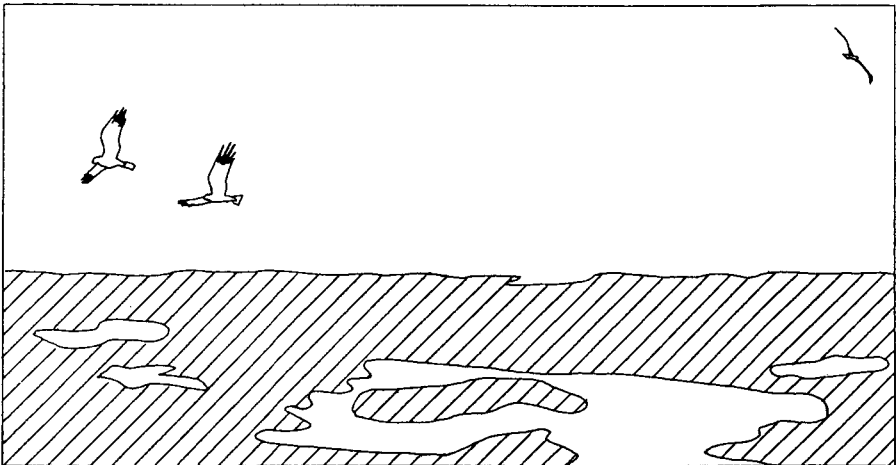
André Bourgonje

Tijdens onderzoek naar slaapplekken van kiekendieven in het Verdronken Land van Saeftinghe, gelegen in het oostelijk deel van de Westerschelde, werden geregeld gebruikte slaapplekken van Blauwe en Bruine Kiekendief gevonden. Daar deze kiekendieven deels van hetzelfde schorregebied gebruik maken om voedsel te zoeken en in hetzelfde gebied slapen, leek het interessant om te onderzoeken wat de verschillen en overeenkomsten in het wintervoedsel van deze vogels zijn.

Door het per maand verzamelen van braakballen op de slaapplekken kon ook de seizoensvariatie in voedselkeus per maand worden bekeken.

Ligging van de slaapplekken

Het Verdronken Land van Saeftinghe is een 2450 ha groot brakwater-getijdegebied met een gemiddeld getijdeverschil van 4,5 m. De slaapplekken van de Blauwe Kiekendief bevinden zich in de lagere delen, die begroeid zijn met Zeebies. In het oostelijke deel van het gebied is de zoute invloed geringer en konden enkele rietvelden tot ontwikkeling komen waar de Bruine

Kiekendief zijn slaappleafts heeft. Het fchor is verder begroeid met Zeeaster, Spartina en Schorrezoutgras, met op de hogere delen Strandkweek en Gewoon Kweldergras. Het binnendijkse gebied nabij Saefthinghe bestaat voornamelijk uit grootschalige akkerbouwpolders, van elkaar gefcheiden door grazige dijken. Iets verder zuidoostelijk ligt het Antwerps havengebied dat ter plaatse voornamelijk bestaat uit nog maar fchaars ontwikkeld, opgespoten terrein. Het gebied is een belangrijk overwinteringsplaats voor watervogels zoals Grauwe Gans (max. 29300, op 13 januari 1991), Smient (max. 35000, op 18 november 1990) en Wilde Eend (max. 6000, op 12 december 1990). Tijdens de inventarisaties werd vastgesteld dat de Bruine Kiekendieven het getijdegebied nauwelijks verlieten, maar dat een belangrijk deel van de Blauwe Kiekendieven foerageerden buiten het fchorrengebied.

Onderzoeksmethoden

Van 1988 tot 1992 werden in de winter in totaal 645 braakballen verzameld van de Blauwe Kiekendief. Pas in 1991 werden de, in hoge rietvelden gelegen, slaappleafts van de Bruine Kiekendief aangetroffen. De 170 braakballen die daar werden gevonden werden alle geanalyseerd.

De braakballen werden opgelost in water en de prooieresten gedroogd. Veerresten en snaveldelen van vogelprooien werden gedetermineerd aan de hand van een referentie-collectie. Kleine zoogdieren (muisen e.d.) werden aan de hand van schedel en kaak- en tandresten herkend. Grotere zoogdieren (konijnen e.d.) werden gedetermineerd aan de hand van de haarstructuur. De prooi-frequentie geeft het aantal malen weer dat een bepaalde prooi soort in de braakballen werd aangetroffen. Het is niet mogelijk deze waarden te vertalen in prooigewicht omdat het niet duidelijk is of de prooien in hun geheel zijn gegeten. Het is echter belangrijk rekening te houden met de gewichten van de prooien om het relatieve belang van een bepaalde prooi soort vast te stellen.

Resultaten

In totaal werden 243 prooien van de Bruine en 861 prooien van de Blauwe Kiekendief gedetermineerd in 170 respectievelijk 645 braakballen (Tabel 1 en 2). Wanneer we de frequentie van de prooiklassen vergelijken voor beide soorten in de wintermaanden valt onmiddellijk op dat het voedsel van de Bruine Kiekendief steeds verschilt van dat van de Blauwe Kiekendief, met name in de maanden januari, februari en maart. Dit werd veroorzaakt door het constant hoge aandeel van eenden en ganzen bij de Bruine Kiekendief en het hoge aandeel van kleine vogels en kleine zoogdieren in januari en van hazen en konijnen in februari en maart voor de Blauwe Kiekendief. Ook valt op dat de Blauwe Kiekendief onderling van maand tot maand veel meer variatie in prooien en dus een breder prooispectrum heeft. Van januari tot en met maart

Tabel 1. Totaalaantal en percentage per klasse prooi-soorten vastgesteld in de braakballen van de Bruine Kiekendief in Saeftinghe.

	Maand/winter		
	Jan. 1990-91	Feb. 1990/91&1991/92	Mrt. 1990/91&1991/92
Aantal braakballen	48	74	61
Aantal prooien	74	85	84
Klasse prooi-soort			
Eenden en ganzen	49%	51%	54%
Fazanten en patrijzen	4%	0%	2%
Rallen	15%	8%	6%
Steltlopers	0%	5%	3%
Duiven	4%	8%	10%
Kleine vogels 1)	8%	4%	2%
Vogels spec.	3%	5%	1%
Hazen en konijnen	8%	4%	10%
Kleine zoogdieren 2)	8%	14%	12%
Vis	1%	1%	0%

Tabel 2. Totaal aantal en percentage per klasse prooi-soorten vastgesteld in de braakballen van de Blauwe Kiekendief in Saeftinghe.

	Maand				
	november	december	januari	februari	maart
Aantal braakballen	60	173	202	125	85
Aantal prooien	91	255	261	152	102
Klasse prooi-soort					
Eenden en ganzen	9%	11%	11%	14%	4%
Fazanten en patrijzen	3%	5%	11%	4%	3%
Ralachtigen	7%	4%	11%	9%	5%
Steltlopers	2%	6%	5%	3%	5%
Duiven	1%	4%	3%	3%	25%
Kleine vogels 1)	52%	27%	19%	10%	3%
Hazen en konijnen	4%	2%	3%	35%	9%
Kleine zoogdieren 2)	22%	41%	37%	22%	9%

1) Tot en met lijsterachtigen.

2) Woelmuizen, muizen, Bruine Rat en Muskusrat.

maken eenden en ganzen in aantal de helft uit van het voedsel van de Bruine Kiekendief en een nog groter aandeel wanneer rekening wordt gehouden met het prooigewicht. Kleine zoogdieren en ralachtigen zijn andere belangrijke prooi-soorten voor de Bruine Kiekendief.

Prooien van de Blauwe Kiekendief bestonden in november voor de helft uit

kleine vogels. In december en januari nam het aandeel kleine vogels af en werden kleine zoogdieren belangrijker. Gedurende februari en maart vormden hazen en konijnen de belangrijkste prooien.

Discussie

Onze gegevens tonen aan dat de Bruine Kiekendief in Saeftinghe een geringe prooivariatie heeft in tegenstelling tot de Blauwe Kiekendief die door regelmatige wijziging in prooi soort aantoont beter gebruik te kunnen maken van tijdelijk prooiaanbod. De Bruine Kiekendief is iets groter en minder wendbaar dan de Blauwe Kiekendief. Hierdoor is de Bruine Kiekendief vermoedelijk meer afhankelijk van een stabiel prooiaanbod, in dit geval ganzen en eenden in het schor die deze kiekendief door zijn grotere afmetingen en iets langere loopbeen ook gemakkelijker kan bemachtigen. De eenden en vooral de ganzen zijn vermoedelijk voor een deel als aas gegeten, waarbij de Bruine Kiekendief door zijn krachtiger bouw eveneens in het voordeel is. De vier talrijkste eenden, Smient, Wilde Eend, Wintertaling en Pijlstaart, werden alle vier als prooi in de braakballen teruggevonden. Van deze vier soorten werd de Smient zowel bij de watervogeltellingen als in de braakballen het vaakst aangetroffen.

Opvallend aan de Blauwe Kiekendiefprooien is het geringe aantal Veldleeuw-eriken die in nabijgelegen gebieden (Engeland en Noord-Frankrijk) het hoofdvoedsel vormen. Mogelijk wordt dit veroorzaakt door het lage aantal volwassen mannen onder de Blauwe Kiekendieven in Saeftinghe die sneller en wendbaarder zijn en kleinere vogels als prooi nemen. Het overschakelen op voornamelijk hazen en konijnen van de Blauwe Kiekendief in februari en maart duidt erop dat het hier waarschijnlijk om jonge dieren ging. Het feit dat de Bruine Kiekendief vrijwel geen gebruik maakt van deze plotselinge voedselbron wordt veroorzaakt doordat de hazen en konijnen nauwelijks in het schor zelf voorkomen (getijdegebied) maar vooral in het binnendijks gebied waar de Blauwe Kiekendief veel jaagt.

Adres: Duchattelstraat 12, 2596 EL Den Haag.

Bovenstaand artikel is een samenvatting van een artikel in Ibis 135: 424-431. Clarke, Bourgonje and Castelijns: "Food niches of sympatric Marsh Harriers *Circus aeruginosus* and Hen Harriers *Circus cyaneus* on the Dutch coast in winter".

Sperwer vangt bot door heggeschaar

Peter Venema

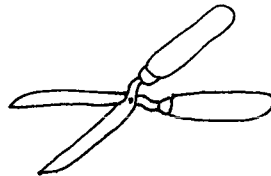
Op 7 maart j.l. trof ik in de bebouwde kom van Zeijen een niet alledaags jachtafereel waarin een ijverig gehanteerde heggeschaar een groepje Huismussen uit de klauwen van een Sperwer hield. Te aardig om niet even te vermelden.

Het geval deed zich voor dat ik om tien over vijf 's middags door Zeijen fietste, toen mijn aandacht werd getrokken door een luidkeels roepende groep Huismussen en heftig gefladder in en op een meidoornhaag. Wat bleek? Een onvolwassen ♀-Sperwer trachtte de in de haag teruggetrokken mussen te verschalken. Op zich niet ongebruikelijk. Sperwers achtervolgen hun prooi wel vaker in het struikgewas. Helaas voor de Sperwer was deze meidoornhaag jarenlang met de snoeischaar bijgeknipt. Zo'n geheel volgens de regels der tuinkunst gemodificeerde erfscheiding: 70 cm hoog, aan de top 50 cm breed en kaarsrecht. Het centrum van een dergelijke haag is een tamelijk open weefsel maar tegen de gladgeknipte wanden verdicht het netwerk van takjes en doornen zich tot een onneembare veste.

Deze Sperwer was echter niet voor één gat te vangen en hanteerde kennelijk de tactiek: "Ik d'r in of zij d'r uit!" Door zowel van boven als van de zijkanten met één poot diep in de heg te graaien bezorgde ze de mussen zonder twijfel hartkloppingen, maar laatstgenoemde hielden het hoofd koel. Penetreeerde de sperwerpoot van boven, dan doken de mussen naar beneden; klauwde de Sperwer van links, dan stoven de mussen naar rechts. De enige hoop voor deze Sperwer was dat een onvoorzichtige mus uit paniek de heg zou verlaten. Zover kwam het echter niet.

Ook tijdens deze jacht was de Sperwer niet blind voor haar omgeving. Plotseling merkte ze op dat ik het gebeuren gadesloeg en met een paar krachtige vleugelslagen verliet ze het toneel om achter een schuurtje uit mijn blikveld weg te duiken. De mussen bleven in de heg achter, tjiepend. Vast een lofzang op de heggeschaar!

Adres: Poelakkers 1, 9321 EW Peize

Nieuw opsporingsmiddel tegen roofvogelvervolging in de strijd geworpen

Hans Peeters

Ondanks het feit dat het goed gaat met de roofvogelstand in ons land, hebben deze kromsnavels het zwaar te verduren. Roofvogelhaters schieten en vergiftigen jaarlijks minstens enkele honderden vogels en roofvogelhouders halen eieren en jonge vogels uit nesten om ze thuis verder groot te brengen. Pure stroperij dus. Om wat voor aantallen dit gaat is niet bekend, maar zeker is dat in bepaalde gebieden tientallen jonge Haviken verdwijnen. Jonge roofvogels kunnen echter voortaan voorzien worden van een elektronische chip, waardoor ze gemakkelijker opgespoord kunnen worden.

Havik en Slechtvalk vogelwettvrij

Een bepaalde categorie roofvogelliefhebbers kickt erop dat men zich eigenaar kan noemen van bijvoorbeeld een Havik. Het idee dat men heer en meester is over een roofvogel, die kracht en vrijheid symboliseert, brengt kennelijk bepaalde oergevoelens naar boven. Het geldt als status, wanneer je tegenover je vrienden kunt pronken met een afgerichte valk. Vanzelfsprekend is er ook winstbejag in het geding want Haviken en Slechtvalken vertegenwoordigen een behoorlijke waarde. Wie nu denkt dat deze roofvogelhouders per definitie in overtreding zijn, heeft het mooi mis. Slechtvalk en Havik mogen namelijk vrij gehouden worden en hebben dezelfde status als kooivogels zoals Vink en Putter. Het Vogelbesluit noemt Havik en Slechtvalk als vogels voor de jacht en het hebben ervan is toegestaan. Enkele handelingen zoals vervoeren, vangen, verkopen enzovoorts zijn verboden. Je mag ze dus eigenlijk alleen maar houden en bij de eerstkomende wijziging van het Vogelbesluit zal dit zonder vergunning ook niet meer mogen. Maar op dit moment dus nog wel. Ook al kun je op je klompen aanvoelen dat iemand, die een of meer Haviken in zijn achtertuin heeft de Vogelwet op grove wijze overtreedt, doe je daar weinig aan. Weten is namelijk iets anders dan bewijzen. Havik- en Slechtvalkhouders die illegaal aan hun vogels komen, gaan door gebrek aan bewijs vaak vrijuit. Maar sinds afgelopen voorjaar is daar verandering in gekomen.

Het ei van Columbus

Een concreet geval in oostelijk Noord-Brabant bezorgde vogelbeschermers en opsporingsambtenaren reeds een aantal jaren de nodige frustraties. Elk broedseizoen werden uit verschillende havikshorsten in De peel de eieren of

jongen gestolen. Slechts weinig Haviken kregen de kans op te groeien en uit te vliegen. Vorig broedseizoen ging Vogelbescherming Nederland in samenwerking met de Algemene Inspectie Dienst en medewerkers van het Natuurhistorisch Museum De Peel tot actie over. Alle havikshorsten in de Peel werden geïnventariseerd. Toen in mei de jongen uit het ei kropen, werden zij voorzien van een elektronische transponder. Dit is een minuscuul zendertje dat onderhuids wordt aangebracht. Het heeft de grootte van een luciferkop en wordt door middel van een injectienaald bij de vogel ingebracht. Hiervoor werd de hulp ingeroepen van een dierenarts. De ingebrachte transponder, ook wel chip genoemd, zendt een unieke code uit die met een speciaal detectieapparaat op afstand gelezen kan worden. De werking van de chip is van onbepaalde duur en heeft voor de vogel geen negatieve invloed. De toepassing van deze chip vindt ook plaats bij kostbare vogels, zoals papegaaien. Met name in dierentuinen worden in toenemende mate dieren voorzien van een chip. Elke gechipte vogel blijft door middel van dit elektronische identificatiesysteem te allen tijde individueel herkenbaar. Het is overigens een goedkoop systeem en kost zo'n 25 gulden per chip. Wanneer de Haviken uit het nest weggehaald worden, zijn ze eenvoudig op te sporen. Vorig jaar werden de jonge Haviken echter voor het eerst sinds vele jaren met rust gelaten en alle jonge vogels vlogen in gezondheid (en met chip) uit. Het komend broedseizoen zullen in De Peel en op andere plaatsen in het land opnieuw jonge roofvogels gechipt worden. Ook zullen eieren onzichtbaar gemerkt worden, zodat deze bij diefstal eveneens op te sporen zullen zijn. Bij aantreffen van havikseieren in bijvoorbeeld een broedmachine bij een verdachte, kan de herkomst eenvoudig worden herleid. Het plaatsen van verborgen camera's bij nesten behoort inmiddels eveneens tot de mogelijkheden en is in Engeland reeds met succes toegepast.

Vogelbescherming Nederland, Dribergseweg 16c, 3708 JB Zeist

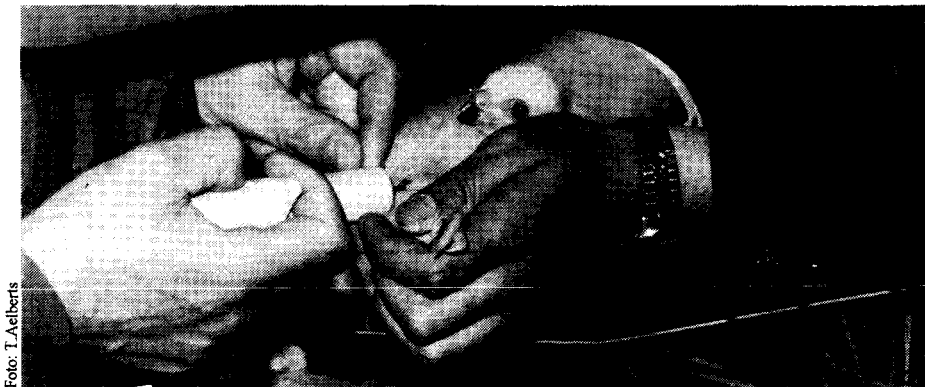

Foto: T. Aelbers

Facultatief caïnisme bij de Buizerd *Buteo buteo*, of: is de Buizerd eigenlijk een arend?

Rob G. Bijlsma

Onder de grotere arendsoorten komt een verschijnsel voor dat caïnisme wordt genoemd: de eerstgeborene onder de jongen, Caïn, attaqueert het tweede jong, Abel, zodra deze uit het ei is gekropen. Meestal leidt dit tot sterfte van het kleinste jong, ook wel obligaat caïnisme genoemd (Simmons 1988). Minder bekend en slecht gedocumenteerd is het feit dat caïnistisch gedrag ook bij Buizerds optreedt, zij het zelden met fatale gevolgen voor de later geboren jongen (facultatief caïnisme). Dat er geregeld nestjonge Buizerds doodgaan, is geen onbekend verschijnsel (Holstein 1956, Wendland 1957, Mebs 1964, Tubbs 1974), maar in welk stadium dat gebeurt en wat er de oorzaak van is, daar is de literatuur minder duidelijk over (Newton 1977). In dit stukje wordt caïnistisch gedrag onder buizerdjongen beschreven aan de hand van waarnemingen bij nesten in West-Drenthe.

Gebied en werkwijze

De nestcontroles vonden plaats bij Buizerds op het Wapserveld en Berkenheuvel in de periode 1991-94. Het gebied is in eigendom van Natuurmonumenten en bestaat uit droge en natte heide, bos (overwegend grove den met ondergroei van bochtige smele en kraaiheide, maar ook gemengd bos met zomereik, beuk, vuilboom, lijsterbes en berk) en de graslanden langs de Vledder Aa. Het is een afwisselend gebied, dat de Buizerd op het lijf geschreven is.

Bij de bezette nesten werd gedetailleerde informatie verzameld over de groeisnelheid van de jongen (vleugel, staart, gewicht, achternagel, klauw), gedragsontwikkeling, voedsel en broedsucces. De controles vonden gewoonlijk in de avond plaats, dus op het moment dat de kans op prooiaanvoer voor die dag gering was. Elke nestcontrole duurde 2-10 minuten, afhankelijk van de grootte van het broedsel. Geen enkel nest is door mijn activiteiten verstoord. De jongen ondervonden geen nadelige gevolgen van mijn bezigheden. Zo werden bijvoorbeeld bij geen van de jongen groeistrepen in de veren aangetroffen, een verschijnsel dat soms in verband wordt gebracht met stress. Opvallend was dat de dagelijkse controles de jongen tammer maakten dan het geval was bij een eenmalige controle (zoals gebruikelijk is bij routinecontroles om de broedselgrootte vast te stellen en de jongen te wegen, te

wegen, te meten en te ringen). Die tamheid kwam tot uiting in de afwezigheid van paniek tijdens de controle en de leeftijd waarop de jongen het nest verlieten. In 1993 kon ik een vrouwtje zelfs tot en met de 50ste levensdag op het nest wegen en meten, iets wat bij een enkelvoudige controle niet meer lukt na de 40ste levensdag omdat ze afvliegen tijdens de beklimming van de nestboom.

De regelmatige controles hadden betrekking op 2, 2, 3 en 6 nesten in resp. 1991-94. Bij sommige daarvan (resp. 0, 1, 2 en 4) waren de controles zelfs dagelijks. Daarnaast werden in 1988 drie nesten regelmatig gecontroleerd in Boswachterij Grolloo en vonden minder frequente controles plaats bij vele tientallen nesten elders op Berkenheuvel en in Boswachterij Smilde.

Raggende buizerdjonkies

Wie weekhartig is aangelegd, moet vooral niet in de vroege nestjongenfase zijn hoofd over de nestrand steken. Wat hij te zien krijgt, is namelijk verre van aangenaam om naar te kijken. De jonkies zien er in de eerste levensdagen aandoenlijk uit met hun pluizige punkkapsel en montere oogjes. Ze zijn ook absoluut niet bang of schrikachtig bij het plotseling opduiken van een mensenhoofd met een woeste bos haar. Integendeel, ze proberen richting nestcontroleur te kruipen, bedelend om voedsel als ze honger hebben. Op zo'n moment wordt de idylle echter abrupt verstoord omdat Caïn van zich doet

Foto: Rob Bijlsma.

Het oudste jong (5 dagen) neemt dreighouding aan het slachtoffer wordt getrokken. Als deze zich niet platlegt in de nestkom en zich gedeisd houdt, wordt hij opnieuw vastgegrepen en heen en weer geschud.

spreken. Het oudste jong, dat gewoonlijk ten minste twee dagen ouder is dan het daaropvolgende jong, tolereert namelijk niet dat zijn nestgenoot de kop opheft en meebedelt. Ogenblikkelijk richt hij zich op (let wel: we spreken hier over kleine kuikens!) en hakt hij met zijn snavel in op zijn broertje of zusje. Dat gaat er buitengewoon ruig aan toe. Meestal grijpt hij Abel bij de kop beet en begint hij als een waanzinnige heen en weer te trekken aan de pluizige kopveertjes. Het bedelgeluid van het kleintje gaat over in schril stress-piepen. Soms is de greep zo krachtig, dat er pluis uit de kop van

Ook komt het voor dat het slachtoffer bij zijn oogleden wordt gegrepen, bij zijn vlerkjes, op zijn rug of aan zijn poten. In eerste instantie leidt dat niet tot verwondingen, maar na enkele dagen beginnen er kale plekken op het kleinste jong te ontstaan, al spoedig verwordend tot rauwe plekken en echte verwondingen. De oogleden van het kleintje raken ontstoken, zodat deze dicht komen te zitten. De kop wordt kaal gepikt, de rug wordt ontdonsd. Als Caïn een week oud is, is hij al zo sterk en groot (140-150 gram) geworden dat hij in staat is zijn jongere nestgenoot (of nestgenoten) aan zijn vlerk door het nest te sleuren of er bovenop te klimmen. Bij iedere bedelpoging, elk piepje zelfs, van Abel gaat hij tot actie over. Dat gaat zo ver dat hij een piepend jong in het ei aanvalt, dus rechtstreeks inhakt op een eischaal zonder één barst erin. Dat laatste nam ik waar in 1993, toen een jong van vier dagen oud eerst zijn twee dagen jongere broertje onderhanden nam en vervolgens op het piepende ei aanviel (Bokkenleepte: 7 mei). Een dag later herhaalde zich dit, maar deze keer probeerde hij doelgericht op de snavelpunt te hakken die zichtbaar was in het gaatje dat het kuiken in het ei had gemaakt.

Sommige van de eerstgeboren nestjongen vertonen bij het minste of geringste geluid van hun nestgenoten macho-gedrag. Ze richten zich op, rekken zich maximaal uit, leunen achterover en spreiden hun vlerkjes. Vanaf die superieure hoogte proberen ze met de grootst mogelijke kracht een houw op de kop van hun slachtoffer te plaatsen, gevolgd door een greep in het pluis en gewelddadig sleuren en trekken. Bij het uitrekken wordt de rug hol gehouden, maar blijft de kop gericht op het toekomstige slachtoffer, een kenmerkende houding van dominantie. Soms wordt er zover uitgerekt en achterovergeleund, dat het jong achterover tuimelt.

Reactie van slachtoffer op raggende nestgenoot

De kleinere nestgenoten hebben drie verschillende antwoorden gevonden op het agressieve gedrag van Caïn. De meest voorkomende is: ophouden met piepen, plat gaan liggen, kop wegdraaien en ogen sluiten. Hierdoor houdt de oudste al snel op met hakken, hooguit neemt hij pontificaal (voor zover dat kan op die leeftijd) plaats op het kleintje.

Een tweede reactie is wegkruipen in de richting van de nestrand, met de bedoeling buiten het bereik van de snavel van de oudste te komen. In enkele gevallen zag ik daarbij jonkies schril piepend tot onder de takken van de buitenste nestrand kruipen. Ik heb nooit waargenomen dat ze van het nest aftuimelden, maar het is niet denkbeeldig dat een desperaat kleintje te ver kruipt en naar beneden valt. Omdat het slachtoffer buiten de kom van het nest terechtkomt, gaat het doordringend stress-piepen, wat weer een toename van agressie tot gevolg heeft.

Een derde reactie is eveneens wegkruipen, maar dan om te proberen onder het

agressieve jong te komen. Dit is gewoonlijk een effectieve manier van agressie-vermijding, omdat het oudste jong moeite krijgt snavelhouwen uit te delen terwijl Abel zijn kop beschermd weet onder zijn nestgenoot.

Dilemma voor Abel

Niet bedelen, wegkruipen en plat liggen mogen het voordeel hebben dat het jonkie niet meer wordt afgebeeld, tegelijkertijd betekent het dat ze geen eten kunnen aannemen van hun moeder. Immers, zodra de kop wordt opgericht om te bedelen, krijgen ze op hun donder. De moeder ziet deze agressie passief aan (Newton 1977), iets wat ik zelf helaas niet heb kunnen verifiëren omdat ik geen waarnemingen heb verricht vanuit een schuilhut. Niet bedelen om voedsel betekent echter geen vreten krijgen, dus hongeren. Nu zijn jonge Buizerds ware hongerkunstenaars, maar er zijn -dodelijke- grenzen aan dit onvrijwillige vasten. Ze proberen daarom een beetje te schipperen tussen beide uitersten: de honger drijft ze tot bedelen en kop oprichten, maar de agressieve oudste voorkomt meestal dat ze iets anders krijgen dan een pak slaag.

Niet alle agressie is agressie

Agressie in de strikte betekenis van het woord betekent dreigend gedrag gevolgd door een aanval. Bij nestjonge Buizerds is heel duidelijk onderscheid te maken tussen rechtstreekse agressie en het geschermtusel om een prooi, wat ook bepaald niet zachtzinnig hoeft toe te gaan.

De venijnige hakkerij op jonkies door Caïn vindt plaats ongeacht het voedselaanbod (overigens een voorwaarde om dit gedrag caïnisme te noemen). Dus ook bij goede prooiaanvoer geeft het oudste buizerdjong zijn kleinere nestgenoten van katoen. In 1988 bijvoorbeeld, een zeer goed muizenjaar, werden in de eerste levensweek van de jongen op enkele buizerdnesten in Boswachterij Grolloo telkens raggende jonkies aangetroffen, omringd door prooien! En wat te denken van het zeven dagen oude buizerdjong, dat in 1994 bij de Bokkenleegte in West-Drenthe zijn twee dagen jongere broertje zowat aan stukken scheurde, terwijl er op de nestransd een pad (nog levend), een rosse woelmuis, een konijntje, het achterlijf van een haas en een adulte spreeuw lagen. Op nesten met een gebrekkige prooiaanvoer werd in de vroege levensfase van de jongen eveneens vrijwel altijd agressie van oudere tegen kleinere jongen waargenomen. Tijdens 26 controles in de eerste negen levensdagen van jongen op zes nesten in 1994 (Berkenheuvel) werd agressie 12x vastgesteld op nesten met prooien op de nestransd, tegen 14x op nesten zonder prooien. De aanwezigheid van prooien op het nest in de avonduren is indicatief voor een goede prooiaanvoer, iets wat ook blijkt uit het feit dat de jongen een krop hadden. Dat er toch agressie onder dergelijke

goed gevoede jongen werd geconstateerd, is een duidelijke aanwijzing dat de voedingstoestand geen rol speelt bij het al dan niet optreden van onderlinge agressie. Een klein experiment van Schmaus (1937) illustreert hetzelfde. Hij gaf een agressief, 14 dagen oud buizerdjong een veldmuis en een kikker te eten (in de kom lagen twee veldmuizen en een kikker), maar desondanks bleef Caïn op Abel inhakken!

Foto: Rob Bijlsma.

Oudste jong (8 dagen) bij jongste nestgenoot in kop

De agressie in de eerste levensdagen is heel wat anders dan wat op latere leeftijd zichtbaar is als het vrouwtje een prooi verscheurt en de jongen voorhoudt. De sterkste, en dus de oudste jongen dringen voor en pakken de brokjes die het vrouwtje aanbiedt. Zij houdt geen rekening met een eerlijke verdeling van het voedsel. Als er veel prooien worden aangevoerd, legt het oudste jong zich te rusten zodra hij zich tegoed heeft gedaan. Mocht er nog voedsel over zijn, dan komt het kleinste jong aan de beurt. Niet zelden is er echter gebrek aan

prooien, vooral als de jongen ouder worden en meer voedsel nodig hebben (150 gram per dag in de latere nestjongenfase; Uttendörfer 1952). In zo'n geval vist het kleinste jong telkens achter het net, het kwijnt weg en gaat uiteindelijk dood. Van rechtstreekse aanvallen is geen sprake, hooguit van krachtig voordringen met soms een snavelhouw opzij (Melde 1971).

Caïnistisch gedrag is leeftijdsgebonden

Pas nadat ik dagelijks buizerdnesten ging controleren, kwam ik er achter dat daadwerkelijke agressie alleen in de vroege levensfase van de jongen voorkwam. Tijdens 40 nestcontroles bij 16 nesten in de eerste tien levensdagen van de jongen werd agressief gedrag vastgesteld op de volgende leeftijd: 1x op dag één, 2x op dag twee, 7x op dag drie, 7x op dag vier, 6x op dag vijf, 7x op dag zes, 7x op dag zeven, 2x op dag acht en 1x op dag negen. Na de negende levensdag werd echte agressie niet meer geconstateerd, integendeel zelfs. Vanaf dat moment gedroeg Caïn zich dociel en werd hij soms zelf

"slachtoffer" van agressie van een jonger broertje of zusje!

De omslag van agressief naar dociel is radicaal en verrast ieder jaar weer. Dit te meer omdat de intensiteit van agressief gedrag rond levensdag 6 en 7 naar een hoogtepunt groeit. Toch is het oudste jong van de ene op de andere dag rustig. Meestal ligt hij in de nestkom, kijkt om zich heen en bemoeit zich niet meer met zijn nestgenoten (althans niet op de momenten van mijn controles). De kleinere jongen krijgen nu de kans hun agressie bot te vieren, iets wat niet uitsluitend gericht hoeft te zijn op de jongste in de hiërarchie. Het oudste jong is weliswaar dominant, maar nadat deze zijn gerag heeft gestaakt, kan hij zelf net zo goed gepikt worden door een vijf dagen kleiner jong. Die pikkerij is weinig effectief vanwege het grote verschil in ontwikkeling. Er ontstaan dus geen verwondingen bij het slachtoffer, noch is het kleintje in staat donsplukken uit het oudste jong te trekken.

Leidt caïnisme tot sterfte?

In de meeste gevallen verliest Abel wat pluus van kop en rug. Soms zien de verwondingen er heel wat dramatischer uit, zoals bij het jong van de Bokkenleepte dat op 13 mei 1994 (5 dagen oud, tegen 7 dagen voor het oudste jong) al een wond op zijn dij had, een kale plek op zijn rug en een beschadigd rechter ooglid. De volgende avond was de complete linkerzijde van het kleinste jong kaal en rauw gepikt, de wond op zijn poot was gegroeid en zijn rug was een grote rauwe plek geworden. Toch heelden deze wonden volledig nadat het oudste jong zich vanaf 15 mei rustig hield.

Als ik de sterfte onder nestjongen op een rijtje zet in relatie tot de levensweek waarin die plaatsvond, valt op dat de grootste verliezen in de eerste twee weken optraden, met een opleving in de vierde week (tabel 1). Bij een studie in West-Duitsland werd hetzelfde opgemerkt (tabel 1), en ook Wendland (1958) vond tijdens zijn onderzoek aan Buizerds in Brandenburg in 1940-51 de meeste jongensterfte in de tweede en derde levensweek. Dit zou kunnen wijzen op effectief caïnistisch gedrag, dus gedrag dat resulteert in de sterfte van het kleinere jong. Ik heb tot nu toe geen aanwijzingen dat het oudste jong daarbij het kleintje rechtstreeks doodt. Victor Wendland (1933) vond ooit eens het nest van een Buizerd met een jong van 14 dagen oud, met op de nstrand het tweede jong met een ingeslagen achterhoofd (en volle krop!). Het lijkt onwaarschijnlijk dat zo'n verwonding door een jong van twee weken zou zijn toegebracht. Mijn waarnemingen wijzen eerder op sterfte door een combinatie van verzwakking (doordat Caïn Abel voedsel onthoudt) en verwondingen. De afgebeulde jonkies worden, de dag voor ze doodgaan, opvallend koel (de temperatuur van een buizerdjonkie is normaliter hoger dan dat van een mens) en bleek (poten en washuid niet meer knalgeel, maar bleekgeel). In jaren met een zeer lage veldmuizenstand is de sterfte duidelijk

groter dan anders (tabel 1). Dat er in West-Duitsland tijdens een jaar met veel veldmuizen toch grote sterfte onder nestjonge Buizerds optrad (tabel 1), heeft te maken met het feit dat de veldmuizenstand pas in augustus zijn piek bereikte (Mebis 1964).

De sterfte in de derde en latere levensweken is niet meer het gevolg van agressie, maar wordt veroorzaakt door voedselgebrek en het opeisen van voedsel door oudere nestgenoten. Het kleinste nestjong krijgt te weinig voedsel, verzwakt en verkomert. In 1992 was dat bij meerdere nesten vast te stellen. Als er in de vijfde of zesde levensweek sterfte alsnog optreedt, is dat vaak het gevolg van een ongeluk of een voortijdig vertrek van het nest.

Tabel 1. Wekelijkse sterfte van nestjonge Buizerds in vier jaren in West-Drenthe, in vergelijking tot dito sterfte in West-Duitsland (naar Mebis 1964). De stand van de veldmuis is apart aangegeven van zeer slecht (--), naar slecht (-), redelijk (+/-) en goed (+).

Levensweek	1	2	3	4	5	6	Muizenstand
West-Drenthe							
1991	2	2	1	-	-	-	-
1992	-	-	-	3	1	1	+/-
1993	1	2	-	1	-	-	+
1994	5	3	1	3	1	-	--
Totaal	8	7	2	7	2	1	
West-Duitsland							
1958	2	-	1	-	-	-	+/-
1959	5	1	2	-	1	-	+
1960	-	3	1	-	-	-	--
Totaal	7	4	4	-	1	-	

Waarom probeert Caïn Abel te doden?

Bij arenden als Schreeuw- en Bastaardarend, dus obligate caïnisten, is dat duidelijk: het oudste jong wil als enige op het nest zitten en op die manier alle voedsel opeisen. Om dat voor elkaar te krijgen, is het "verstandig" je jongere nestgenoot zo snel mogelijk op te ruimen. Elk prooidier dat in zijn maag terecht komt, is immers verloren want dood gaat ie toch. Doordat Caïn op die manier een grotere kans loopt in goede conditie uit te vliegen en zelfstandig te worden, vergroot hij zijn kansen op een lang leven. Bij langlevende soorten als arenden duurt het vele jaren voordat ze zich kunnen vestigen en tot broeden kunnen overgaan. En omdat de meeste sterfte in de eerste levensjaren plaatsvindt, kan uitvliegen in een goede conditie een belangrijke eerste stap

zijn naar een lang (en dus reproductief) leven. Je kan je daarbij afvragen waarom de ouders desondanks onveranderlijk twee eieren blijven produceren, als het kleinste jong zonder uitzondering wordt afgemaakt door zijn nestgenoot. Vroeger dacht men dat het een "verzekering" was tegen eventuele sterfte van het eerste ei. Uit het tweede ei kan dan alsnog een jong worden grootgebracht. De produktie van een extra ei is bovendien niet bovenmatig duur in termen van energieverbruik. Aan deze hypothese kleven echter nogal wat haken en ogen.

Foto Rob Bijlsma

Oudste jong met uitgerukte dons van nestgenoot in z'n bek. Bokkenleege, mei 1994.

Het voert te ver daar dieper op in te gaan (maar zie Simmons 1988). Waar arenden het kleinste jong in een vroeg stadium elimineren, is de Buizerd veel minder effectief. De teloorgang van het nestdotje vergt toch al snel enkele weken. In die weken krijgt het wel voedsel (zij het te weinig), dat veel beter tot zijn recht zou komen in de oudere nestgenoten. Immers, uitvliegen in goede conditie geeft een jong een betere overlevingskans (en dus een grotere kans op reproductie) dan wanneer het jong scharminkelig het nest verlaat. Bovendien is de agressieve fase van een buizerdjong van korte duur, namelijk zelden langer dan zeven dagen. Die periode is vaak te kort om het kleinere jong te doen sterven. In jaren met een gering voedselaanbod zal zo'n klein jong vaak in een later stadium alsnog doodgaan, vooral als de vraag van de jongen naar voedsel drastisch begint toe te nemen (na de derde levensweek, als de jongen al tegen hun eindgewicht zitten). De geringe sterfte onder

buizerdjonkies als gevolg van caïnistische gedrag maakt de Buizerd tot een facultatieve caïnist, ofwel een soort waarbij onderlinge agressie tussen nestjongen optreedt ongeacht het voedselaanbod, en in minder dan 90% van de gevallen resulteert in de dood van Abel. Kortom, de Buizerd is geen arend, al lijkt het er een beetje op.

Daarmee is de vraag boven dit hoofdstuk nog niet beantwoord. Als caïnistisch gedrag te maken heeft met de regulering van de populatie-omvang, zou je een variatie verwachten in de omvang van dit fenomeen afhankelijk van de dichtheid. Daar is echter, voor zover ik weet, voor de Buizerd geen materiaal van voorhanden. Is er bijvoorbeeld meer caïnisme in jaren dat de Buizerd de draagkracht van zijn broedgebied heeft bereikt? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is gedetailleerder onderzoek nodig, waarbij een reeks van nesten gedurende een reeks van jaren frequent wordt gecontroleerd om het voorkomen van caïnisme te kwantificeren, de sterfte onder jongen bij te houden en vast te stellen in welk stadium die sterfte optreedt. Bovendien moet het voedselaanbod worden gekwantificeerd. Het drukt ons voor de zoveelste keer met de neus op het feit, dat we nog maar weinig weten van Buizerds. Let wel, van een soort die op de zandgronden van Nederland verreweg de talrijkste roofvogel is!

Literatuur

- Holstein V. 1956. Musvaagen *Buteo buteo buteo* (L.). Hirschsprungs Forlag, Kopenhagen.
- Mebis T. 1964. Zur Biologie und Populationsdynamik des Mäusebussards (*Buteo buteo*), unter besonderer Berücksichtigung der Abhängigkeit vom Massenwechsel der Feldmaus *Microtus arvalis*. J. Orn. 105: 247-306.
- Melde M. 1971. Der Mäusebussard *Buteo buteo buteo* (L.). Neue Brehm Bücherei 185. Ziemsen, Wittenberg.
- Newton I. 1977. Breeding strategies in birds of prey. Living Bird 16: 51-82.
- Schmaus M. 1937. Ein Beitrag zur Ernährung der Jungen des Mäusebussards. Beitr. Fortpfl. Biol. Vögel 13: 116-118.
- Simmons R. 1988. Offspring quality and the evolution of caïnism. Ibis 130: 339-357.
- Tubbs C.R. 1976. The Buzzard. David & Charles, Newton Abbot.
- Uttendorfer O. 1952. Neue Ergebnisse über die Ernährung der Greifvögel und Eulen. Eugen Ulmer, Stuttgart.
- Wendland V. 1933. Vermehrung, allgemeine Brutbiologie und Ernährung des Mäusebussards (*Buteo b. buteo*). Beitr. Fortpfl. Biol. Vögel 9: 157-167.
- Wendland V. 1957. Zum Problem des vorzeitigen Sterbens von jungen Greifvögeln und Eulen. Vogelwarte 19: 186-191.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse.

De kwalijke invloed van tendentieuze berichtgeving over roofvogels

Maria Quist

Op maandag 7 maart j.l. stond prominent op de voorpagina van de Drachtster Courant het volgende te lezen: "Haviken ware plaag in gebied rond De Leijen, kippen, eenden, hazen en konijnen prooi van hongerige roofvogelsoort". Het artikel werd geïllustreerd met een grote kleurenfoto van een dreigend uitzijende Havik. "Alles verdwijnt" lazen we en de schrijver van het artikel citeerde een geïnterviewde buurtbewoner, die het niet ondenkbeeldig achtte dat straks "ook de jonge schapellammeren worden gepakt".

Kort daarop was het weer raak. Ditmaal in het Nieuwsblad van het Noorden van 19 maart. "Havik richt slachting aan in Assen". De redactie vond het

Havik richt slachting aan in Assen

19/3/94
NHN

Van onze verslaggeefster
Margriet Benak

ASSEN - Jan Eggens (65) uit Assen en z'n echtgenote Bertha schrokken zich gisterochtend een hoedje toen ze, de slaap nog uit hun ogen wrijvend, uit het raam de tuin inkeken, waar het normaal krielt van de konijnen, eenden, marmotten en kippen. Gisterochtend was het echter angstvallig stil in de tuin van hun boerderij aan het Witterbroek. Er bleek een ware slachting onder de bonte verzameling kleindieren: te zijn aangericht. De dader is zeer vermoedelijk een havik.

Aanvankelijk viel hun op oog op één dode eend. "Maar ach, dat dierje was al zo oud. We dachten dat het van ouderdom was gestorven." Omdat de vrouw des huizes toch ook merkwaardig vond dat ze de andere eenden niet zag rondscharrelen bij het vijvertje, ging Bertus Eggens poolshoogte nemen in z'n miniatuur-dierenparkje. Hij trof zes eenden dood aan, twee konijnen, een marmot en een kip. Stuk voor stuk doodgebeten. Maar het gekke was volgens Eggens dat er nagenoeg geen bloedsporen waren. "Alleen de kip was een beetje angevreten, maar

■ Jan Eggens toont een levenloze kip die, net als nog een paar van zijn andere dieren, waarschijnlijk door een havik is doodgebeten.
© Noord Ned. Fotopersburo

aan de andere dieren zat praktisch geen bloed."

Eggens riep de hulp in van een stel jagers. "Want ik wou wel eens weten wat voor beest dit nu op z'n geweten had." Voor de jagers was het

klip en klaar. Want op het moment dat zij bij Eggens aankwamen, zagen ze de potentiële dader al vliegen: een havik. En de wijze waarop de beestjes zijn gedood, duidt volgens de jagers op het

werk van deze roofvogel. Volgens Eggens staat hem op dit moment maar één ding te doen om erger te voorkomen en dat is z'n beesten voortaan 's nachts veilig in de hokken onderbrengen.

blijkbaar zo belangrijk dat ook dit artikel een plaats op de voorpagina kreeg toebedeeld, wederom geïllustreerd met een fors formaat foto.

De bewuste "Havik" in Assen moet wel een ongelooflijke Rambo zijn geweest. In één nacht pakte hij maar liefst zes eenden, twee konijnen, een marmot en een kip. De ongelukkige eigenaar riep vervolgens de hulp in van deskundigen, een stel jagers, want hij wilde wel eens weten wat voor beest dit nu op zijn geweten had. "Voor de jagers was het klip en klaar. Want op het moment dat zij bij Eggens aankwamen, zagen ze de potentiële dader al vliegen: een Havik. En de wijze waarop de beestjes zijn gedood duidt volgens de jagers op het werk van deze roofvogel" aldus het artikel.

Ik ga hier verder niet al te zeer in op het waarheidsgehalte van beide stukken. Over het drama in Assen: gezien de feiten is de dader hier beslist geen Havik geweest. Wat het artikel over de havikplaag in De Leijen betreft: de opgevreten eenden en kippen zaten opgesloten in een dierenparkje. Hoewel er in het gebied nauwelijks Haviken voorkomen, is het goed mogelijk dat een passerende, hongerige Havik een paar keer zijn slag geslagen heeft.

Het is niet zo dat Haviken of Buizerds schromen om huisdieren te pakken. Integendeel, ze lusten er wel pap van, van die lekkere goedgevoede, tamme beestjes, met z'n alle op een kluitje achter het gaas. Als ze de kans krijgen komen ze graag nog eens terug. Als ze de kans krijgen.... Het buitenleven kent haar lasten en lusten, dus: boer pas op je kippen!

Wat opvalt is echter de vijandige, tendentieuze toonzetting wanneer (men vermoedt dat) er sprake is van een roofdier dat zich "heeft vergrepen" aan loslopend kleinvee op erven of in parkjes. Er wordt gesproken in termen van "slachtingen", "niets ontziende lustmoordenaars", "een plaag", "verstoorde evenwichten" etc. En dan te bedenken dat in Nederland door hobbyjagers jaarlijks o.a. circa 35.000 ganzen, 600.000 eenden, 250.000 fazanten en 15.000 patrijzen (rode lijstsoort) worden geschoten (bron: afd. Fauna van het Ministerie van LNV). Wanneer een roofvogel, door honger gedreven, een scharrelkip te grazen neemt is Leiden in last.

Het beroerde van dit soort artikelen is dat een aanzienlijk aantal lezers hierdoor wordt beïnvloed. Veel mensen geloven wat er staat, zeker wanneer men geen kennis van zaken heeft over het betreffende onderwerp. Een negatief, tendentieus artikel over roofvogels heeft een geweldige impact.

Bij het Nieuwsblad van het Noorden hebben we een rectificatie gevraagd omdat de dader in geen geval een Havik kon zijn geweest. Dit werd geweigerd omdat de krant de feiten, zoals gepresenteerd door de "deskundigen", had weergegeven. Wel verscheen er twee dagen later een uitgebreid en genuanceerd artikel over het voorval door een redacteur die belangstelling en sympathie voor de natuur heeft en zich onze ongerustheid heel goed kon

voorstellen. Verder heeft het Nieuwsblad drie weken vol gestaan met ingezonden stukken over de gebeurtenis in Assen. In alle stukken werd het waarheidsgehalte van de inhoud gehekelde en werd de deskundigheid van de bewuste jagers geridiculiseerd.

Bij de Drachtster Courant heeft de telefoon twee dagen roodgloeiend gestaan door verontwaardigde (WRN)lezers die het voor de Havik opnamen. De redactie zal zich in het vervolg wel twee maal bedenken voor ze weer iets dergelijks plaatsen. Ons ingezonden stuk werd zonder problemen geplaatst.

Wanneer U iets leest in uw plaatselijke of landelijke krant zoals hierboven beschreven, reageert U dan a.u.b. en neem het voor de beschuldigde dieren op. Zelf kunnen ze het niet doen! Voor advies of hulp kunt U altijd bij de WRN terecht.

Aekingaweg 3, 8426 GN Appelscha

Herfst- en winterprooien van de Sperwer in westelijk Noord-Brabant: enkele resultaten

Hans Donkers

Ondergetekende is sinds 1991 bezig met een onderzoek aan Sperwers in westelijk Noord-Brabant, met als basisgebied (= ieder jaar volledig onderzocht) een ruim 3000 ha groot gebied ten zuidoosten van Roosendaal. Voedselonderzoek neemt hierbij een belangrijke plaats in. Vanaf juni 1992 worden zowel 's zomers als 's winters systematisch prooien verzameld.

Hieronder worden de voorlopige resultaten van de herfst- en winterseizoenen (okt-mrt) 1992/93 en 1993/94 nader belicht en vergeleken met andere voedselstudies.

Basisgebied

Het basisgebied is gelegen op de hogere zandgronden ten zuidoosten van Roosendaal en is ruim 3000 ha groot. Hiervan bestaat 1800 ha uit cultuurland (70% grasland, 30% bouwland), 1100 ha uit bos (waarvan ruim 80% wordt gevormd door de vrijwel aaneengesloten Rucphense bossen) en 100 ha uit heide. Van de totale oppervlakte bos bestaat 95% uit naaldhout en 5% uit loofhout. De bossen zijn relatief jong met een gemiddelde leeftijd van 40 à 50 jaar (veelal productiebos).

Binnen het basisgebied zijn een aantal proefvakken (samen ca. 55 ha) minimaal een, maar indien mogelijk twee keer systematisch op prooiresten onderzocht. Willekeurig buiten de vakken gevonden prooien werden eveneens op de lijst opgevoerd. Alle prooien werden gevonden binnen een straal van 20 km rond de plaats Roosendaal. Verreweg de meeste prooien (88%) werden gevonden binnen het basisgebied.

Ieder vak werd langzaam heen en weer lopend met een maximale tussenruimte van ca. vier meter afgezocht. Een dergelijke manier van zoeken is bijzonder arbeidsintensief (40-50 uur per maand), maar voorkomt dat grote prooien oververtegenwoordigd raken en dat kleine, in bomen geplukte prooien (veertjes erg verspreid) over het hoofd worden gezien. Het schaarse voorkomen van Haviken in het studiegebied en het feit dat vrijwel alle prooien op specifieke sperwerplukplaatsen werden gevonden, verkleinen de kans dat een prooi aan de verkeerde predator werd toegeschreven. Twijfelgevallen zijn buiten beschouwing gelaten.

In onderstaande tabel worden de resultaten van twee voedselstudies in

verschillende gebieden (Drenthe 1980-1990, Bijlsma 1993 en westelijk Noord-Brabant 1992/93 en 1993/94, Donkers) met elkaar vergeleken. Het betreft alleen prooien uit de maanden oktober t/m maart (% in aantal).

Soort	Drenthe (n=1010)	WestelijkN.Brabant(n=761)
Sperwer	0,10	-
Patrijs	0,10	0,13
Waterhoen	0,10	0,13
Kievit	0,10	-
Bokje	0,30	-
Watersnip	0,69	-
Houtsnip	-	0,26
Kokmeeuw	-	0,13
Post/Tamme Duif	0,10	0,79
Holenduif	0,10	0,79
Houtduif	0,10	4,60
Turkse Tortel	0,10	0,26
Grote Bonte Specht	0,89	1,31
Kleine Bonte Specht	0,10	0,13
Veldleeuwerik	2,18	2,23
Graspieper	2,57	0,39
Witte Kwikstaart	0,40	0,26
Winterkoning	0,50	0,26
Heggemus	0,40	1,05
Roodborst	2,28	5,26
Merel	6,24	16,43
Kramsvogel	6,34	2,89
Zanglijster	1,19	4,86
Koperwiek	7,03	2,89
Grote Lijster	0,30	0,13
Tjiftjaf	0,10	-
Goudhaan	3,47	11,56
Bonte Vliegenvanger	-	0,13
Staartmees	0,20	0,53
Matkop	0,30	0,13
Kuifmees	-	0,66
Zwarte Mees	1,78	2,89
Pimpelmees	4,46	7,88
Koolmees	7,82	6,31
Boomkruiper	1,39	0,26
Vlaamse Gaai	0,59	1,05
Ekster	-	0,13
Spreeuw	14,26	9,33
Huisemus	2,67	3,55
Ringmus	2,08	0,92
Vink	13,37	6,18
Keep	1,89	0,13
Groenling	1,58	0,79

Putter	0,30	-
Sijs	4,26	0,66
Kneu	0,10	-
Barmsijs	0,30	-
Kruisbek	5,45	0,39
Goudvink	0,99	-
Appelvink	0,10	-
Geelgors	0,50	-
Rietgors	0,50	0,39
Sneeuwgor	0,10	-
Rosse Woelmuis	0,10	0,26
Woelmuis spec.	-	0,39
Muis/Woelmuis spec.	-	0,26

De tabel laat zien dat de prooidiversiteit in Drenthe het grootst is. Op zich niet zo verwonderlijk omdat we hier vermoedelijk met een voedselrijker habitat (veel loof- en gemengd hout) te maken hebben dan in westelijk Noord-Brabant, waar monocultures van relatief jong naalddhout en grootschalig cultuurland domineren. Opmerkelijk is dat met het afnemen van de soortenrijkdom het aantal zware prooien (meer dan 200 gr) aanzienlijk stijgt: Drenthe 0,70%, West-Brabant 6,96%. Vooral de Houtduif illustreert dit duidelijk (zie tabel). Dit kan verschillende oorzaken hebben;

- 1) De Houtduif is minder talrijk in Drenthe, hetgeen niet erg waarschijnlijk is (med. Rob Bijlsma).
- 2) Prooien waarbij de identiteit van de predator niet met zekerheid vastgesteld kon worden zijn (terecht) buiten beschouwing gelaten. Theoretisch zouden voor al deze prooien Sperwers verantwoordelijk geweest kunnen zijn. Maar zelfs dan is het zeer de vraag of het percentage dat van westelijk Noord-Brabant (waar twijfelgevallen eveneens buiten beschouwing zijn gelaten) evenaart of overtreft.
- 3) In minder voedselrijke habitats worden meer zware prooien geslagen.

Ik opteer voor het laatste. Ook Newton vond nl. een toename van zware prooien op arme locaties binnen zijn studiegebied in Zuid-Schotland. Het percentage Houtduiven onder de winterprooien in Zuid-Schotland, waar de Havik ten tijde van het onderzoek niet voorkwam, bedroeg maar liefst 6,7%. Zoiets zou er dus ook binnen ons land aan de hand kunnen zijn.

Wat verder opvalt is het hoge aantal Goudhaantjes op de Noordbrabantse lijst. Hoewel ook de aantallen Goudhaantjes van jaar tot jaar behoorlijk kunnen schommelen en de soort in de goudhaanrijke winter 1992/93 opmerkelijk vaak werd geslagen (17,7% van het aantal prooien), is het

aantal dat in 1993/94 (een "normale" winter) werd gegeten nog steeds aanzienlijk (6,9%). We zien hier eigenlijk hetzelfde als bij de Houtduif.

Het Goudhaantje is vanwege het zeer geringe gewicht net zo'n onrendabele prooi voor Sperwers als de Houtduif dat is vanwege het hoge gewicht. Mogelijk dat Sperwers, bij gebrek aan beter, liever meer energie steken in het vangen van onrendabele prooien, dan dat ze een gebied met veel potentiële nestgelegenheid vroegtijdig verlaten, hierdoor het risico lopend een goede broedlocatie mis te lopen. De voedselsituatie in het studiegebied verbetert in het voorjaar en zomer aanzienlijk door de aanwezigheid van zomerhuisjes en campings (nestkasten) en het voorkomen van grote groepen (jonge) Spreeuwen, welke ook het grootschalige cultuurland niet schuwen. Ook Huis- en Ringmus, welke soorten 's winters in westelijk Noord-Brabant nauwelijks een alternatief vormen, staan 's zomers in de top vijf van de voedsellijst.

Het is duidelijk dat bij het al of niet talrijk voorkomen van bepaalde soorten op de prooilijsten verschillende factoren van invloed zijn. Geografische ligging en onderzoeksmethode zullen ongetwijfeld een rol spelen, evenals het feit dat de onderzoeksperiode in Drenthe tien winters beslaat (waaronder enkele strenge) en die in westelijk Noord-Brabant slechts twee "normale" winters. Soorten waarvan de aantallen onder invloed van weersomstandigheden sterk kunnen fluctueren (Kramsvogel, Koperwiek) lenen zich derhalve minder goed voor vergelijking.

Hoe dan ook, het verzamelen van prooien is gewoon erg interessant. Het verschaft ons niet alleen inzicht in het voedselspectrum van de onderzochte soort, maar eveneens in voorkomen, fluctuaties en andere bijzonderheden van de prooidieren. Zo kan het voorkomen dat men soorten als prooi aantreft, die men zeker niet in het onderzoeksgebied zou verwachten. In de droge Rucphense bossen bijvoorbeeld werden 's zomers IJsvogel en Blauwborst als prooi vastgesteld. Ook de vondst van een vers geplukte Bonte Vliegenvanger op 14 oktober 1992 is in dit opzicht interessant. Misschien dat de vraagstelling: "Worden in voedselarme habitats meer "onrendabele" prooien gegeten dan in voedselrijke habitats?" andere vogelliefhebbers stimuleert tot het zoeken van winterprooien. Zo ja, succes ermeel!

Adres: Sophiastreet 22, 4701 GT Roosendaal

Torenavkperikelen

Sake de Vlas

Door het referentiegebied Noordoost-Drenthe slingert de Drentsche Aa. Dit riviertje wordt bij Oudemolen het Oudemolens Diep genoemd, bij Schipborg heet het Schipborger Diep enzovoort. Het riviertje wordt gevoed door kleinere stroompjes en zo komt tussen Gasteren en Schipborg het Anloër Diepje erbij. Naast het Anloër Diepje staat een abeel. Op zich niets bijzonders, want die zijn er wel meer. In deze abeel is echter jaren geleden een grote hoofdtak afgebroken en is door inrotting een holte ontstaan waar sinds jaar en dag een torenvalkstelletje met succes z'n jongen grootbrengt. Het ringen is een probleem want er zijn wat zij-holtes waar de jongen zich prima in kunnen verstoppen. Het voordeel is dat ze niet uit het nest kunnen springen. Wel bijzonder is, dat het (voor zover bekend) de enige Torenavk is die broedt in een natuurlijke holte in Drenthe. Dit is in de "Ecologische

Atlas van de Nederlandse Roofvogels" op blz.208 beschreven. Het gevaar bij zo'n jaar in jaar uit territorium is dat je er vanuit gaat dat alles wel in orde is. Op 7 april zat het mannetje met prooi in de boom en op 13 april vloog het mannetje rond. Je besluit dan om in de tweede helft van mei te controleren op eieren. Op 18 mei dus maar naar boven en op circa zes meter hoogte moeten dan wat capriolen uitgehaald worden om in dat gat te kunnen loeren. De boom klinkt angstig hol als je er tegen aanklopt. SHIT!!!, niks Torenavk, plukken dons en buikveertjes van een eend. Waar is mijn Torenavk gebleven? Aangezien je daarboven een prima uitzicht hebt en de boom een grote vork heeft die nog redelijk veilig is, blijf je even rondkijken. Dan

komt er een geur in je neus die niet al te fris is. Nu denken jullie natuurlijk aan een extra holte waar het torenvalknest wel zal zitten. MIS!!!, wel een extra holte gevuld met een dode volwassen egel, ingebed in molm. Alsof daar de winterslaap is gehouden met negatief succes.

In mijn tuin overwintert ook wel eens een egel, keurig op de grond onder wat takken en bladeren zoals dat egels betaamt, maar niet op zes meter hoogte. Hoe komt dat gekke beest daar en waar is mijn torenvalkstelletje? Is er iemand die daar antwoord op kan geven?

Adres: Heiakkers 3, 9463 TN Eext

Knipsels (Uit het NRC Handelsblad van resp. 19, 20 en 21 januari 1994)

Van een cent

Mischien moest ik ze maar eens goed in de kooi laten staan. Want ik begin te vermoeden dat ik ze een heel verkeerdt idee van de natuur zit bij te brengen. Ik neem ze steeds maar aan het handje en dan gebeurt er altijd wel iets aardigs, ook ja, of iets wat aardig lijkt, en dan zijn er mensen die verwonderd zeggen: ghh, ik wist niet dat er nog zoveel te beleven was in Nederland. Fout, helemaal fout. En eigen schuld. Je maakt het ze ook veel te makkelijk. Want wat voor jou een dagtaak is, dat leren zij in een minuut. Geen wonder dat ze denken: dat dat was weer een fluitje van een cent. Maar laat ze zelf eens in de auto stappen. Om één uur weg, om drie uur Assen-Noord. Een kopje thee met Willem van Maanen. Dan samen verder naar Hooghalen. Dus lopend door het bos tot aan een rochtig heideveld. Nou, zet ze daar maar neer. Ouder een sterber jachtend wolkendek. En in de wind — boosaardige tweestonigheid: het rechtstreeks gieren in hun oor, vervreemd met maar geruis dat uit de bomen komt. Fluus nu en dan het tikken van de regen op hun lichte winterjas. Laat ze maar wachten. Laat ze maar rillen. Ze rogen zich gerust een tijd vervelen. Hoewel, met vervelen moet je uitkijken. Als het ze echt vervelt taaien ze af. Zij kunnen er gewoon mee opmaken. Met lenen.

Ho, stop, daar vliegt de eerste blauwe kiekendief.

Kooi van Zomerse

Naar bed (1)

„Vorig jaar”, zei Willem, „was het er een keer tweestonigheid.”
„Werd donker. Het waalde en het regende. De eerste blauwe kiekendief, volwassen mannetje, kwam over het bos. Hij daalde zonder omhaal in de beide neten. Weg!
De tweede, even later, sloog een tijdje rond. De derde eveneens. Je kon het bleke blauw met zwart toen net nog zien. Een lage glijvlucht, af en toe een serie sterke vleugelalagen. Op die manier werd het terrein verkend.
Op veiligheid? Op soortgenoten? Hun opkomst is afhankelijk van maanrijktijd in de buurt. Mischien ook van hoe hard het wintert.

Het heideveld veranderde. Het werd een heideveld met evenwachtende blauwe kiekendieven. Want dat is wat ze doet: ze slapen zittend (of moet je zeggen: staande!) op de grond, in de bescherming van het struikgewas. Toen nummer vier, ze vijf, en zes. Die arriveerden vrijwel tegelijk. Zij inspecteerden met alleen het veld, maar ook elkaar. Geramenlijke vlucht van kiekendieven!

„Mischien”, zei Willem, „maken ze nu zachte hinkende geluidjes.” Zo ja, dat klieft de wind die voor zijneft.
Dit alles is een steeds volmaakter dalternen. De kiekendieven gingen uit elkaar. Ze vlogen met een trug gemaakt. Maar ze verdwenen heel abrupt. Alsof ze plotseling besluiten: en ik slaap hier en vergen anders. Alsof een plattje werd verrast, geprezen. De laatste prooi van deze dag

Kooi van Zomerse

Naar bed (2)

Ranzalen slapen ook, maar die beginnen 's morgens pas. Zij strikken zich terug in een soort omgekeerde schemering, de overgang van donker naar licht. De nachtdienst zit erop. Ze komen in stilte van heinde en ver. Een zwarte omring aan de horizon is in feite alles wat je merkt. En die verdwijnt dan plotsklaps in een grote zwart: de kroon van nog dertienbomen. Heel even toms van boven een merkwaardig koegelief.

Uitwendelijk venschaft het daglicht helderheid. We tellen er tien en gaan naar huis.

„Dat gefleid”, zeg ik, „hoe omschrijven we dat?”

„Als nacht geknikt”, oppert Willem. Maar dat komt mij armzalig voor. Een nacht geknikt hadden we juist voor de blauwe kiekendief. Het staat me tegen om aan twee zo verschillende vogels dezelfde beeldspraak mee te geven.

Thuis beschikken we over Glatz von Biotzheim en Heimo Mikko-la. Zij doen de meest fantastische geluiden uit de doeken, maar niet dit ene, dit specifieke, die ransalen bij terugkeer op een wintersaapplaats aan de rand van Assen.

„Het klinkt ingehouden”, zegt Willem.

„Ja”, zeg ik.

„Een beetje gettgerd”, zegt Willem.

„Nee eerder kouveland”, zeg ik.

„Tweede zelf.”

We schudden allebei ons hoofd. We schieten in de lach. Ja, hinkend dat maar?

Kooi van Zomerse

Onderzoek doodsoorzaken wilde vogels

Hans Peeters

Er blijkt onduidelijkheid te bestaan over de mogelijkheden voor onderzoek naar de doodsoorzaak van wilde vogels. In de praktijk bestaat de behoefte naar dergelijk onderzoek voornamelijk bij het aantreffen van dode roofvogels, waarvan het vermoeden bestaat dat de vogel is geschoten of vergiftigd. Het CDI te Lelystad onderzoekt uitsluitend materiaal in verband met de opsporing van bepaalde wetsovertredingen, zoals met betrekking tot Vogelwet en Bestrijdingsmiddelenwet. Het materiaal dient te worden ingezonden door opsporingsambtenaren van politie, AID of andere opsporingsdiensten. Dit diagnostisch onderzoek wordt in twee stappen uitgevoerd, namelijk al of niet gratis.

1. Gratis eerste onderzoeksstap

Deze eerste onderzoeksstap bestaat uit onderzoek in de sectiezaal, in bepaalde gevallen aangevuld met microbiologisch onderzoek in het laboratorium. De inzendingen dienen voorzien te zijn van een indicatie en anamnese (vindgegevens en overige terzake doende antecedenten). Indicaties kunnen zijn: onderzoek op afschot (hagel), trauma of vergiftiging. De uitslag van dit onderzoek blijft beperkt tot bijvoorbeeld de mededeling "vergiftiging" of "afschot".

2. Tweede onderzoeksstap (niet gratis)

Bij indicatie "vergiftiging" zal het CDI de organen en overig verdacht materiaal voor eventueel vervolgonderzoek bewaren. Zij bericht de inzender over de resultaten van het eerste onderzoek en overlegt over de noodzaak van nader toxicologisch onderzoek. Gezien de kosten die dit vervolgonderzoek met zich meebrengt, is kritische bezinning over de noodzaak daartoe vereist. Met name is van belang of dit vervolgonderzoek essentieel is voor het opsporen van de overtreiding. De kosten zullen afhankelijk zijn van de uitgebreidheid van het vervolgonderzoek. De inzender/opdrachtgever zal vooraf van de kosten van het vervolgonderzoek op de hoogte worden gesteld, zodat deze kan beslissen of hiervoor of al of niet opdracht wordt gegeven.

De meeste dode roofvogels worden gevonden door leden van vogelwerkgroepen en vogelasielen. Wij adviseren om met gevonden dode vogels, waarvan wordt vermoed dat er een illegale doodsoorzaak in het spel is, naar het plaatselijke politiebureau of de AID te gaan. Daar kan middels een

standaard (inzend)formulier aangifte worden gedaan van een vermoedelijke overtreding. Vervolgens verzoekt men de opsporingsambtenaar om de betreffende vogel voor onderzoek in te sturen naar het CDI.

Inzendformulieren zijn beschikbaar bij Vogelbescherming Nederland en kunnen daar telefonisch worden aangevraagd (03404 - 37700). Gelieve een afschrift van het inzendformulier te sturen naar: Vogelbescherming Nederland, Dribergseweg 16c, 3708 JB Zeist. Het adres van het CDI luidt: Centraal Diergeneeskundig Instituut (ID-DLO), Edelhertweg 15, 8219 PH Lelystad, t.a.v. P. Zoun.

Adres: Dribergseweg 16c, 3708 JB Zeist

Naschrift redactie: In de praktijk blijkt het vaak een groot probleem om, op de manier zoals door Hans Peeters in het voorafgaande artikel voorgesteld, het doodgevonden beest bij het CDI te krijgen. Oorzaak: de aangesproken politieambtenaar wil niet meewerken, de bewuste AID-man is tijdelijk niet aanwezig etc. etc. Er bereiken ons regelmatig verhalen dat WRN-medewerkers eindeloos lopen te leuren met een dode roofvogel en van het kastje naar de muur worden gestuurd. We zijn hard bezig om de roofvogelproblematiek meer onder de aandacht te brengen van politie en AID. Dat gaat echter niet van vandaag op morgen. Om op korte termijn van een efficiënte afhandeling verzekerd te zijn, heeft Jan Schipperijn, de AID-ambtenaar die nauw samenwerkt met de WRN, het volgende voorgesteld:

Voor de provincies Friesland, Groningen, Drenthe, Overijssel, Gelderland en Flevoland geldt dat (in geval van problemen met de plaatselijke politie of AID) alle dode roofvogels die onder verdachte omstandigheden zijn aangetroffen, door de vinder rechtstreeks naar het CDI kunnen worden gestuurd. Dit kan echter pas ná telefonisch overleg met Jan Schipperijn. Jan stuurt vervolgens de benodigde formulieren naar het CDI. (Let wel: niet eerst het beest opsturen naar het CDI en dan pas Jan Schipperijn bellen. Eerst bellen en overleggen met Jan !). Voor de overige provincies zoeken we nog iemand (politie of AID-er) die dit eveneens op zich wil nemen. Het telefoonnummer van Jan Schipperijn is: 05908 - 16683.

Mollen in braakballen van Velduil op Schiermonnikoog

Ben Koks

De Velduil heeft het in Nederland maar moeilijk. Niemand lijkt zich druk te maken over het gegeven dat deze soort het in Nederland hartstikke slecht doet. Ook onderzoekers hebben de soort in Nederland tot dusverre links laten liggen. Het zal in beide gevallen wel iets met de levenswijze van deze boeiende uil te maken hebben.

Van de Mol weten we eigenlijk ook niet bijster veel. Hoewel dit zoogdier zich op een grote belangstelling van duizenden agrariërs en liefhebbers van de propere Hollandse tuin mag verheugen, weten we in Nederland niet veel van de Mol (met uitzondering van het proefschrift van Haeck). Eén ding weten we wel: deze soort komt op de Waddeneilanden *niet* voor. Afgezien van een vondst in 1985 in een braakbal van een Zilvermeeuw op Terschelling zijn er geen recente meldingen van Mollen op de Waddeneilanden bekend (Broekhuizen *et al.* 1992).

Het was daarom opmerkelijk dat er op 9 april 1994 op de Oosterkwelder op Schiermonnikoog twee braakballen van een Velduil werden gevonden met daarin de schedelresten van minimaal twee Mollen. Kees Mostert uit Delft heeft de determinatie bevestigd. Hoewel de Mol in de jaren zestig wel degelijk kans heeft gehad Schiermonnikoog en Texel te koloniseren, is dat destijds niet gelukt (Broekhuizen *et al.* 1992).

Het lijkt dus zeer aannemelijk dat de Velduil die begin april zijn braakballen ter hoogte van paal 11 deponeerde, naar de wal is gevlogen om daar te foerageren. De afstand tot het Lauwersmeer bedraagt hooguit acht kilometer. Dit is een afstand waar een beetje Velduil zich niet echt druk om maakt. Vermoedelijk gaat het om een broedvogel. In 1993 heeft in de buurt van de vindplaats een paar succesvol gebroed.

Is het überhaupt bijzonder dat een Velduil een Mol slaat? Het antwoord is waarschijnlijk ontkennend. Uit de buitenlandse literatuur (Cramp 1985, Roberts & Bowman 1986) prijkt de mol wel degelijk op de voedsellijst van de Velduil.

In Nederland is weinig geschreven over het voedsel van de Velduil. In westelijk Zeeuws-Vlaanderen werd op een totaal van 448 prooidieren 46.7% Veldmuis en 27.0% vogels gevonden (Martijn & Vonck 1985). Een breed scala aan muizensoorten kwamen in dit onderzoek naar voren.

Tijdens een veldmuizenplaag in de Noordoostpolder werd het legendarische aantal van 2000 (!) Velduilen vastgesteld. Uit de braakballen die in de winter 1953/54 zijn verzameld (n=4109 prooidieren), kwam de Veldmuis met 95.9% naar voren (Bakker 1957). Uit eigen onderzoek in Oost-Groningen in de jaren 1991-93 bestond 98.1% van de 864 prooiresten uit Veldmuizen.

Literatuur

Bakker D. 1957. De Velduil in de Noordoostpolder. De Levende Natuur 60: 104-108.

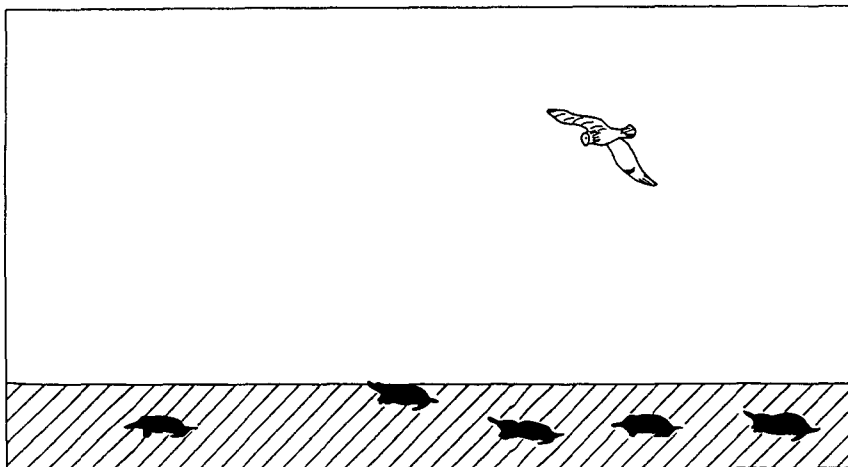
Broekhuizen S., Hoekstra B., van Laar V., Smeenk C. & Thissen J.B.M. 1992. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. KNNV.

Marteijn E. & Vonck W. 1985. Voedselkeuze van de Velduil *Asio flammeus* in WZVL aan de hand van braakbalanalyse. 't Duimpje 11(3):11.

Roberts J.L. & Bowman N. 1986. Diet and ecology of Short-eared Owls *Asio flammeus* breeding on heather moor. Bird Study 33: 12-17.

Naschrift: Begin mei j.l., enkele weken na voltooiing van bovenstaand bericht, werden door auteur opnieuw resten van drie mollen aangetroffen in Velduilbraakballen in hetzelfde gebied.

Adres: Kremersheerd 147, 9737 PN Groningen

Over (d)rentenieren en functionele reacties

Herman Gruppen

Het is Koninginnedag. Ik besluit dat het een uitstekende dag is om een nesthoudend havikpaar vanuit mijn schuilhut te observeren. Immers, heel ZW-Drenthe hangt voor de buis om de Oranjestoet gade te slaan. In het bos is het dan lekker rustig, denk ik... Ik pak mijn fotoestel, en stop aantekenschrift, broodtrommel en thermosfles met chocomelk in een rugzak en fiets richting Havelterberg.

Sinds jaar en dag doet de Havik het hier bijzonder goed. Er is sprake van een stabiele populatie met enkel adulte broedparen en er vindt geen vervolging plaats. Fietsend vanuit het laagland (= dorp "Nijeveen") zie ik boven de Havelterberg meerdere groepen postduiven hun rondjes draaien, blinkend in de ochtendzons. Bij elke groep hoort een klein huisje met een tamelijk grote duiventil, soms vergezeld van een spiegelbol op een paaltje. Die huisjes zie je dan ook; netjes in een kring rond de Havelterberg gebouwd. In de meeste huisjes wonen (d)rentenierende boeren, die hier geboren en getogen zijn. Om de één of andere reden hebben al deze mensen besloten na hun loopbaan "iets met duiven" te gaan doen. Haviken eten graag duiven. Ik geef mijn fiets nog eens extra de sporen, verontrust als ik ben over alle activiteiten op en rond het nest die ik gedurende mijn fietstocht misloop. Kreunend werkt hij zich een weg naar de top van de bult.

Het nest is gebouwd in de kroon van een grove den. Mijn schuilhut staat aan de rand van een fijnsparbos, op ongeveer 15 meter afstand van de nestboom. Nu moet ik het nog klaar zien te spelen om ongezien het hutje te bereiken. Het is de bedoeling dat ik, al sluipend, tot aan de achterkant van het fijnsparbos weet te komen, vervolgens 40 meter door dit zeer dichte bos kruip en tenslotte in mijn schuilhut beland. Natuurlijk gaat zoiets niet zonder de nodige voorbereiding. In de nazomer van 1987 heb ik van bovenuit de nestboom de dichtheid van het fijnsparbos gecontroleerd. Om het bos te bekijken vanuit het perspectief van een broedend havikvrouwtje, als het ware. Veel valt er niet te zien. De spaarzame ruimten tussen de fijnsparren laten slechts zwarte plekken zien. Ik heb mezelf wijsgemaakt dat een levend wezen in dit bos vanaf het nest eenvoudigweg niet gezien kan worden. Het is dan enkel nog zaak de kruiproute geluidvrij te maken. Op een mooie zomerse, en vooral windstille dag maakt een brekend takje een hels kabaal. Alle takjes zijn dus in het begin van het broedstadium zorgvuldig verwijderd en ik kan zorgeloos kruipen op een dik tapijt van

overjarige naalden. De route heb ik gemarkeerd met oranje (!) lintjes, die om de vijf meter op kruiphoogte in de fijnsparren hangen. Zo kan ik dus niet verdwalen. Het is zonde wanneer je een potentiële observatiedag moet doorbrengen met het kruipen in fijnsparbos, op zoek naar een schuilhut. Mijn kleding is aangepast aan de omgeving. Een groene legerbroek en een lange groene jas zorgen ervoor dat mijn verschijning zich met een zogenaamd "low profile" door het bos voortbeweegt. Om dit geheel compleet te maken, trek ik ook nog een legersjaal over het hoofd met twee gaten erin. Hier moeten mijn ogen doorheen kijken. Zo zal ik, een beetje gebukt lopend, de 50 meter vanaf een wandelpad naar de achterkant van het fijnsparbos moeten overbruggen.

Broedende havikvrouw. Havelterberg 1988. Foto: Herman Gruppen.

Als een ware commando leg ik zigzaggend de eerste 30 meter over de greppels en de heuveltjes met succes af. Vanuit mijn ooghoeken zie ik hoe een man en een vrouw plus hond mijn bewegingen ademloos volgen. Abrupt stop ik, want ik wil natuurlijk niet dat ze het einddoel van mijn tocht achterhalen. Doodstil, mond halfopen, blijven ze mij aankijken. In hun ogen staat te lezen dat ze hier te maken hebben met een ontsnapte crimineel, een stroper of een volstrekte debiel. Ik keer mijn rug naar de

wandelaars toe en loop nonchalant een andere richting uit. Alsof er in het hele bos absoluut geen schuilhut staat die op me wacht. Een kwartier later kom ik terug en herhaalt zich het ritueel. Dit keer gaat het beter. Zonder oponthoud bereik ik de achterkant van het fijnsparbos. De kruiproute leg ik in recordtijd af. Het is bijna 10.00 uur als ik eindelijk in mijn schuilhut zit.

In de broedfase valt er eigenlijk weinig te observeren bij een havikpaar. Ik hoop dat ik een keer getuige mag zijn van een broedaflossing. Maar in tegenstelling tot bijvoorbeeld Buizerd en Wespendif, is bij de Havik de kans klein dat je een mannetje broedend zult aantreffen. Het vrouwtje zit vast op het nest. Af en toe gaat ze rechtop staan om poten en vleugels te strekken, of om de eieren te keren.

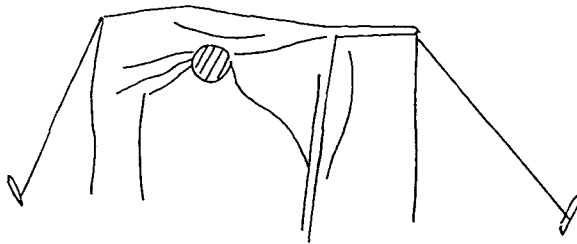
Om 16.30 uur zie ik hoe het vrouwtje zich uit de nestkom opricht en met haar felle blik de omgeving afspeurt. Ik tuur door een spleet van mijn schuilhut om te zien wat er aan de hand is. Een menselijke gedaante met een fiets aan de hand beweegt zich in mijn richting. De gedaante blijft op een meter van de schuilhut staan. Ik kruip uit de schuilhut en zie een paar gele klompen en een grijze stofjas. In die klompen en stofjas zit een man van ongeveer 70 jaar. De man verspreidt een sterke vogelgeur: een duivenmelker. "Ze hebben vanmorgen één van mijn beste vliegers gepakt," zegt hij en kijkt naar het haviksnest. "Wie?", vraag ik quasi onwetend, in de hoop de relatie Havik-postduif te maskeren. "Nou, die Haviken," klinkt het kort en met een scheef oog loert de man weer naar het nest. "Gisteren hebben ze er ook al vier gepakt. Als ik ze toch kon pakken, dan is het niet best." "Neu, dat denk ik ook niet," zeg ik, en trek een gezicht alsof ik toch wel bijzonder diep over deze opmerking nadenk. "Altijd is het weer raak. Die Havik wacht ze gewoon op bij de schuur, en die rotbeesten zijn ook zo snel. Ik heb geprobeerd hem te vangen met een touwtje aan de deur, maar voordat ik aan het touwtje kon trekken had hij al een duif te pakken en was er ook al mee weggevlogen. Ik ben hem achterna gefietst en heb geschreeuwd maar hij liet hem niet vallen. En hij vloog direct naar dit bos toe." Ik vertel de man dat de Havik hier de hele dag al zit te broeden en dus niet zijn duiven vangt. Hij raakt zichtbaar geïrriteerd nu hij merkt dat ik niet vlot toegeef dat dit toch wel een zeer doortrapte Havik is, die maar beter naar de andere wereld geholpen kan worden. Ik wil een balletje opwerpen over een "functionele respons"; dat Haviken weliswaar reageren op een toename van één van hun proisoorten, maar dat het niet aannemelijk is dat de schuur van de man binnen enkele dagen leeg zal zijn. Uit zijn sputterende ractie blijkt dat hij niet zit te wachten op een portie boekengeleerdheid. "Mag jij hier eigenlijk wel komen,?" snauwt hij. Nu de conversatie toch wel op een bedenkelijk niveau is beland, besluit ik maar te vertrekken. Ik benadruk bij het weggaan dat ook de politie samenwerkt met de Werkgroep

Roofvogels, voor het geval de man snode plannen mocht koesteren om de Havik of het nest te elimineren.

's Avonds thuis hang ik voor de buis en zie Beatrix, man en kinderen in haar kielzog, door het beeld schuifelen. Ik besef dat ik deze dag een belangrijke calculatiefout heb gemaakt: de koningin is in ZW-Drenthe, en Havelterberg in het bijzonder, toch niet zo populair als ik had gedacht. In ieder geval niet zo populair om alle mensen aan de TV te kluisteren en uit het bos te houden.

Hoe het is afgelopen met de Haviken? Zij brachten met succes twee jongen groot. Zelfs mijn schuilhut is het hele seizoen intact gebleven. En boven de Havelterberg draaien de duiven nog steeds hun rondjes, blinkend in de zon.

Adres: Dorpsstraat 141, 7948 BP Nijeveen.

Dilemma's

Maria Quist

Wanneer je veel in het veld zit, kun je situaties tegenkomen waarbij je voor een dilemma komt te staan: ingrijpen of niet. Enkele voorbeelden:

In de zomer van 1993 hadden jonge Boomvalken het erg moeilijk. Het regende zo ongeveer aan een stuk door bij een lage temperatuur. Bij nestcontroles zaten de jonkjes kouwelijk tegen mekaar aangekropen. Hun gewicht nam af en ze leden zichtbaar. Bij een van de onderzochte nesten stierf het kleinste jong. De twee oudste kwamen er na een paar zonnige dagen weer bovenop. Rob Bijlsma koos ervoor om de natuur z'n gang te laten gaan en alleen te registreren en vast te leggen. Ander voorbeeld: zoals

Foto Rob Bijlsma

Kleumende en hongerige Boomvalkjes
Doldersummerveld, juli 1993.

het er nu naar uit ziet leggen een flink aantal jonge, muizenetende, roofvogels en uilen het loodje door een combinatie van een extreem nat, koud en winderig voorjaar en een laag (veld)muisenaanbod. Onder onze ogen verhongeren ze. We laten het gebeuren en gaan niet met een zak gehakt of eendagskuikens op pad om de jongen bij te voeren. 1994 zal te boek komen te staan als een slecht jaar voor veel roofvogels en uilen. Het zij zo! Volgend jaar is de situatie mogelijk beter en trekt de stand weer aan. Hetzelfde geldt voor het ogenschijnlijk wrede gedrag van het oudste buizerdjong t.o.v. de jongere nestkuikens (zie artikel Rob Bijlsma elders in dit nummer). Als een miniatuurmonstertje hakt het oudste donsballetje tot bloedens toe op zijn nestbroers of -zussen in. Het kleinste jong is er soms ellendig aan toe: kop en rug kaalgepikt en onder het bloed. Medelijden met het kleintje ligt op de loer. Ook in dit geval wordt niet ingegrepen en voltrekt het natuurlijke proces zich op dezelfde manier als wanneer we er geen kennis van hadden genomen. We observeren en registreren, soms vol afgrijzen, soms vol bewondering, maar

altijd weer gefascineerd voor hetgeen zich voor onze ogen afspeelt en waarvan we getuigen mogen zijn.

Soms kies je ervoor om wel in te grijpen. Een paar jaar geleden trof Rob Bijlsma een wespdiëfjong op het nest aan, waarbij de poten van een kikker aan weerszijden uit zijn bek staken. De poten waren helemaal ingedroogd, het jong zou ze onmogelijk weg kunnen krijgen. Het was geen gezicht. Rob heeft met z'n hand over z'n hart gestreken en een goede daad gedaan: met zijn zakmes het jong van de kikkerpoten bevrijd, in de hoop het dier te sparen voor een wisse dood. Het mocht echter niet baten. Een dag later trof hij hetzelfde jong geplukt op het nest aan: opgevreten door een Havik.

Foto: Rob Bijlsma.

Jong Ransultje met kapotte poot.
Boswachterij Smilde, juni 1994

In de vorige Takkeling lazen we hoe Lex Tervelde voor eenzelfde situatie stond. Een buizerdijong met een visgraat die een eind uit zijn snavel stak. Lex heeft het diertje toen ook geholpen en de visgraat verwijderd. Dit jaar stuitte Lex wederom op een voorval waarbij hij zich even op zijn hoofd moest krabben (zie zijn artikel elders in deze Takkeling). Een Wilde Eend had het nest van "zijn" Sperwer gekraakt. Lex heeft ervoor gekozen om de Sperwer een handje te helpen, ten koste echter van de Wilde Eend. Terecht of onterecht, wie zal het zeggen. Hij had in dit geval ook de eend met rust kunnen laten.

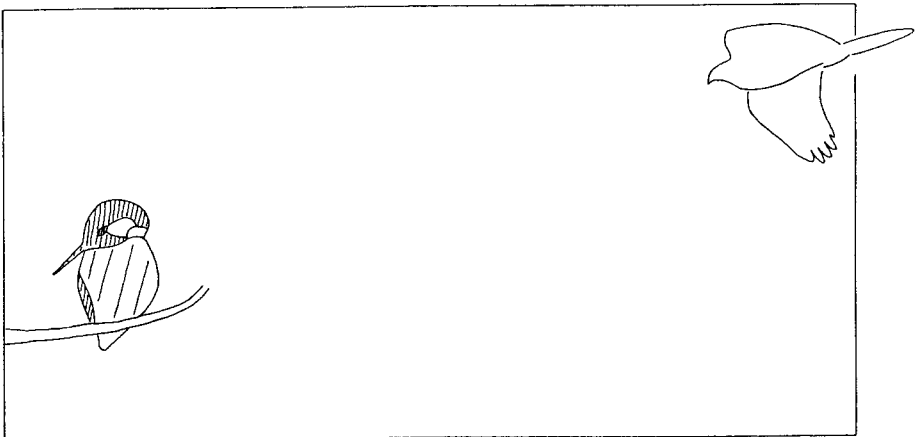
Ben Koks beschermt in Oost-Groningen Grauwe Kiekendieven tegen het agrarische gevaar. Hij en zijn medewerkers zoeken de nesten op en markeren ze met strobalen of gaas. Tijdens de activiteiten rondom het nest, die soms wel een uur duren, krijgen de jongen geen prooi aangebracht. Ben compenseert dit door het voeren van een paar eendagskuikens.

Wanneer grijp je in en wanneer niet. Ik ga U dat niet vertellen, iedereen moet maar volgens zijn eigen opvattingen en geweten handelen. Wij gaan er voor onszelf van uit dat je in principe natuurlijke (selectie)processen zoals voedselaanbod, weersomstandigheden, predatie, onderlinge agressie e.d. hun gang moet laten gaan. Grijp je in dan gaat dat ten koste van je

eigen onderzoek. Je zult nooit weten wat er gebeurd zou zijn, wanneer je niet had ingegrepen. Daarbij ontnem je de dieren de kans om er op eigen kracht weer boven op te komen, wat in veel gevallen ook gebeurt. Wat niet vergeten moet worden is dat sterven een even belangrijke functie heeft als voortplanting.

We grijpen wel in om een dier dat absoluut kansloos is onnodig lijden te besparen, zoals het Ransuiltje dat met zijn poot verward was geraakt in een kluwen touw in het nest. De poot zag er verschrikkelijk uit, alles was kapot en het kon onmogelijk nog goedkomen. Het uiltje hebben we doodgemaakt. Zo ook het buizerdjong waarvan de oogleden helemaal verzweerd en aan mekaar gegroeid waren. En natuurlijk laat je ook geen (roof)vogel in het prikkeldraad hangen mocht je dat tegenkomen net zomin als je een aangereden dier aan z'n lot overlaat.

Adres: Aekingaweg 3, 8426 GN Appelscha

Je maakt wat mee met roofvogels

Lex Tervelde

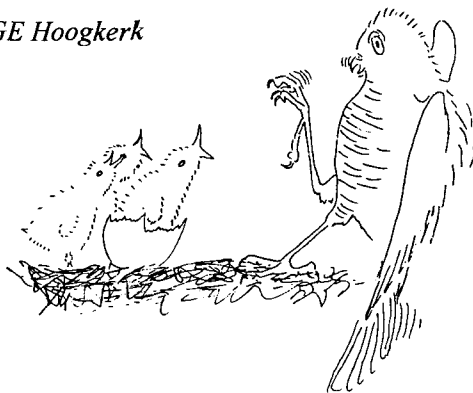
Op 9 januari van dit jaar reed ik nabij Woudbloem in de provincie Groningen. Ik reed op een doodlopende weg en aan het eind daarvan ligt een sloot haaks op de weg. Parallel aan deze sloot ligt een wilgenstruweel van gemiddeld van gemiddeld zes meter hoogte. Toen ik het naderde, zag ik over het wilgenstruweel een havikwijfje flitsen. Ze zat duidelijk ergens achteraan, iets wat laag over de sloot vloog. Toen de Havik mij opmerkte vloog ze over het struweel weg en verdween uit mijn zicht. Het iets zag ik nog net de walkant invliegen. Benieuwd waar ze op aan het jagen was, liep ik de slootwal in en zag tot mijn verbazing een... IJsvogel wegvliegen.

Eind april was het sperwernest eindelijk klaar. Ze kekkerde al lang op deze plek en als ik er langs kwam, liet ze zich als een flits tussen de bomen door zien. Toen het nest af was en er enkele dagen later kleine donsveertjes aan de grillige uiteinden van het nest kleefden, achtten we de tijd rijp om een en ander te controleren. Bij het nest aangekomen klopte er iets niet. De donsveertjes leken helemaal niet op sperwerdons. Na een blik over de nestrand bleek dat het nest gekraakt was door een Wilde Eend. Er lagen drie snaterverse eendeneieren in. Dilemma! Nadat we de natuur (de Sperwer in dit geval) toch maar een handje geholpen hadden, troffen we ruim een week later vier mooie gevlekte eieren van de rechtmatige eigenaar aan.

Het kan nog sterker...

Tijdens de controle van een oud haviksnest van vorig jaar bleek deze bezet te zijn door: Nijlganzen! Ik bedoel maar...

Adres: Ten Oeverlaan 41, 9744 GE Hoogkerk

Mededelingen

Vogelkijkhut Diependal

Door Het Drentse Landschap zal deze zomer een vogelkijkhut in de vloeivelden van Diependal worden gebouwd. Het liefst zou de Stichting er als extra dienstverlening voor willen zorgen dat, naast het gebruikelijke toezicht, een aantal vrijwilligers de observatiehut tijdens een deel van de weekenden zouden willen bemannen. Wie hiervoor voelt, kan voor inlichtingen terecht bij E. v. d. Bilt, hoofd terreinbeheer, tel. 05929-13552.

Symposium

Van 27 t/m 30 oktober a.s. wordt in de Martin-Luther-Universität te Halle-Wittenberg het derde Internationalen Symposium "Populationsökologie von Greifvogel- und Eulenarten" gehouden. Meer informatie en opgave bij Prof.Dr. M. Stubbe, Institut für Zoölogie, Domplatz 4, Postfach Universität, D-06099 Halle. Tel. (0345) 28182, Fax: (0345) 29515.

Jaarverslag

Het jaarverslag 1993 wordt niet automatisch naar alle leden gestuurd, maar alleen op aanvraag (telefonisch, schriftelijk of per fax). Voor leden is het jaarverslag gratis. Niet-leden kunnen het bestellen door een tientje over te maken op giro 76284 t.n.v. Werkgroep Roofvogels te Appelscha, o.v.v. "Jaarverslag 1993". Graag duidelijk naam en adres vermelden!

Lezingenagenda:

Ook komend najaar worden er door de WRN weer een aantal lezingen verzorgd. De agenda ziet er op dit moment als volgt uit:

- 4 oktober IVN Heerenveen, tel. 05130 - 25403
- 12 oktober Vogelwerkgroep Oude IJsselstreek te Varsseveld, tel. 08352 - 43001
- 21 oktober Apeldoorn, tel. 055 - 422977
- 1 november Dordrecht, tel. 078 - 174983
- 8 november Goes, tel. 01159 - 1846
- 21 november IVN Roden
- 22 november Vledder, tel. 05212 - 2383
- 16 maart '95 KNNV Den Haag. mw. Wessels.

De lezingen worden gegeven door Rob Bijlsma en Maria Quist

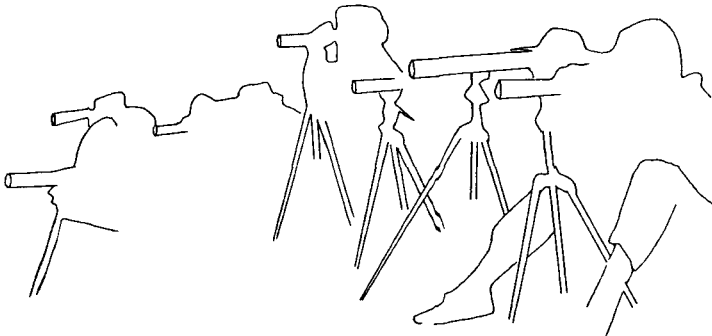
Klimijzers en unsters

We worden nogal eens gebeld met de vraag waar je het beste unsters

(weegapparatuur) en klimijzers kunt kopen. Hierbij de volgende adressen:
Voor pesola's: Buizenbedrijf BBZ, Verlengde Grachtstraat 14 te Groningen.
Tel. 050 - 145027. Voor klimijzers: Van der Poel, Groenordlaan 13,
Apeldoorn. Tel.: 055 - 667172.

Kiekendiefonderzoek op Terschelling

Dit seizoen zal de WRN, op verzoek van Staatsbosbeheer Terschelling, onderzoeken of en in hoeverre er verschil is in broeddichtheid en broedsucces van de Bruine en Blauwe Kiekendief tussen niet opengestelde en wel opengestelde terreindelen. Het onderzoek wordt uitgevoerd door Theo Bakker en Ben Koks.

Winkel van Sinkel

Wanneer U belangstelling heeft voor de WRN t-shirts, stickers, videofilms of de Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels, kunt U bellen: 05162 - 2660.

Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging

De KNJV is van plan om te werken aan een betere imago van de roofvogels onder haar leden. Hiertoe zal door Rob Bijlsma een aantal artikelen worden geschreven voor de Nederlandse Jager, het tijdschrift van de KNJV. De artikelenreeks zal worden voorafgegaan door een themanummer over roofvogels. Het een en ander krijgt zijn beslag omstreeks half oktober.

Coördinatie Roofvogelwerk

Ook in andere delen van Nederland groeit de belangstelling voor roofvogels. In een aantal streken is men druk doende met het coördineren van alle roofvogelliefhebbers in die regio. Belangstellenden kunnen zich aansluiten.

Roofvogelliefhebbers in Gelderland (m.n. Achterhoek en Oost-Veluwe) kunnen terecht bij Rob Vogel, Noorderstraat 63, 6953 CD Dieren. Tel. 08330 - 27524. Voor Castricum en omgeving is de coördinator: Johan Terlingen, Dr. Jacobilaan 21, 1901 KG Castricum. Tel. 02518 - 52726. Voor Zeeland: Henk Castelijns, Marollenoord 10, 4553 CP Philipinen. Tel. 01159 - 1846.

Grauwe Kiekendieven in Drenthe

Volgens Ben Koks zitten er in Drenthe hoogstwaarschijnlijk meer Grauwe Kiekendieven dan tot nu toe werd aangenomen. Het gaat m.n. om gebieden ten westen van Stadskanaal, boven Buinen en in het Hunzedal. Alle open veenkoloniale terreinen zijn in principe geschikt. Wie heeft tijd en zin om in deze contreien te inventariseren? Voor inl.: Ben Koks, tel.: 050 - 412646.

Rode Wouw in Bovensmilde

Op 12 mei j.l., om 18.30 uur, zagen Tsjitske, Gerke en Ru Bijlsma een Rode Wouw rondcirkelen boven hun huis te Bovensmilde. Al circelend zakte de Rode Wouw met de noordoostenwind af in zuidwestelijke richting. Hij werd daarbij lastig gevallen door twee Zwarte Kraaien. Gerke maakte van het gebeuren een mooie tekening voor de Takkeling.

Rectificatie: In het laatste jaarverslag (1993) zijn op blz. 40 in tabel 3 enkele getallen verschoven. In de kolom "Sperwer" staan o.a. als prooi genoemd: 3 fazanten, 1 houtduif en 21 konijnen. Deze soorten horen in de kolom "Buizerd" te staan.

Recente roofvogelliteratuur (1993)

Rob G. Bijlsma

In deze rubriek zal aandacht worden besteed aan recente publicaties op roofvogelgebied. Het zal geen alomvattend overzicht zijn, meer een selectie van interessante studies die een raakvlak hebben met of zijn verricht in Nederland.

Bibby C.J. & Etheridge B. 1993. Status of the Hen Harrier *Circus cyaneus* in Scotland in 1988-89. *Bird Study* 40: 1-11.

Een steekproefsgewijze kartering in Schotland leverde een schatting van 570 (plus en min 150) paren op. Sinds 1968-72 heeft het broedareaal zich uitgebreid, zij het dat de aantallen op sommige heidevelden ("grouse moors") zijn afgenomen. Het nestsucces op hoenderheides was slechts 14%, tegen 40% op gewone heidevelden en 66% in jonge naaldhoutaanplantingen. Veel mislukkingen op hoenderheides zijn te wijten aan menselijke vervolging. Jaarlijks worden naar schatting 30-80 broedende vrouwtjes illegaal gedood op de hoenderheides.

Bijlsma R.G. 1993. Groei en ontwikkeling van jonge Sperwers *Accipiter nisus*: individuele variatie in broedstrategie. *Drentse Vogels* 6: 27-36.

De groei en ontwikkeling van jonge Sperwers worden gekwantificeerd voor twee nesten (met exacte gegevens in bijlages) in West-Drenthe. Gedrag van de ouders en de voedselaanvoer in relatie tot het broedstadium worden nader beschreven. Ondanks verschillen in jongenverzorging vlogen beide nesten uit zonder duidelijke verschillen in uitvlieggewicht.

Bijlsma R.G. 1993. Zes, vijf, drie, twee, nul, of: de teloorgang van twee broedsels van Boomvalken *Falco subbuteo*. *Drentse Vogels* 6: 37-50.

Het gedrag van ouders en jongen, habitatkeus, begin van de eileg, de groeisnelheid van de jongen, voedselkeus en prooiaanvoer en predatie door Haviken worden uitvoerig beschreven en gekwantificeerd voor twee paren in West-Drenthe. De groeicurves worden in bijlages met exacte cijfers vermeld. Een geval van sterfte van een jong door voedselgebrek tijdens een langdurig slecht-weer-periode wordt beschreven. De overige jongen verdwenen op een leeftijd van ruim drie weken in de maag van Haviken.

Clarke R., Bourgonje A. & Castelijns H. 1993. Food niches of sympatric Marsh Harriers *Circus aeruginosus* and Hen Harriers *C. cyaneus* on the Dutch coast in winter. *Ibis* 135: 424-431.

(Elders in dit nummer van *De Takkeling* staat een samenvatting van dit artikel door A. Bourgonje).

Davis P. 1993. The Red Kite in Wales: setting the record straight. *British Birds* 86: 295-298.

Nieuwe gegevens, voornamelijk afkomstig uit ongepubliceerde dagboeken, lijken te bewijzen dat het dieptepunt van de Rode Wouw in Wales in de jaren dertig werd bereikt, en niet rond 1905 zoals tot nu toe werd aangenomen. De huidige populatie stamt af van slechts één vrouwtje, dat in de jaren dertig nog jongen wist voort te brengen. Pas zeer recent is een tweede vrouwelijke lijn in de populatie opgedoken, vermoedelijk van Duitse origine.

Dobler G. & Siedle K. 1993. Fänge von Habichten (*Accipiter gentilis*) im Wurzacher Ried: Kritische Fragen zu einem behördlich genehmigten Wiedereinbürgerungsprojekt. Journal für Ornithologie 134: 165-172.

Niet alleen in Nederland gaat het "laagland-Korhoen" achteruit, ook in Duitsland. In een gebied bij Ravensburg loopt sinds 1978 een korhoenderproject, dat wordt gerund door het "Landesjagdverband Baden-Württemberg e.V." Tijdens het project is meermalen aangedrongen op het doden van Haviken. Hiervoor werd geen toestemming verleend. Haviken mochten wel worden gevangen, maar uitsluitend om te ringen en vervolgens los te laten. In deze studie wordt de terugmeldkans van 98 aldus geringde Haviken vergeleken met de terugmeldkans van 432 Haviken die elders van Radolfzell-ringen waren voorzien. Van de Haviken die door de biologen van het korhoenderproject waren geringd, kwam slechts één terugmelding binnen (1%), tegen 56 terugmeldingen voor de overige Haviken (13%). Dit verschil is zeer significant. Nadere bestudering van de documenten van de rapporten van het project en de terugmeldingsformulieren maakte aannemelijk dat veel Haviken uit het korhoenderproject -in plaats van losgelaten- naar de eeuwige jachtvelden waren geholpen. Om dit te verhullen, werden de gegevens vervalst, zelfs van de wetenschappelijke terugmeldingsformulieren.

Eggenhuizen A.H.V. & Breek C.J. 1993. Broedgegevens van Buizerd en Havik in Zuidelijk-Flevoland. Rapport, 7 pp. Eigen uitgave, Almere.

In Zuidelijk-Flevoland werden van Buizerd en Havik resp. 45 en 10 nesten opgespoord. De schattingen zijn resp. 60 en 20 paren. Bij de buizerd bedroeg het aantal jongen per nest 7x 0, 3x 1, 15x 2, 15x 3 en 2x 4 jongen (plus 4 succesvolle nesten waarbij het jongenaantal onbekend bleef). Bij de Havik waren deze cijfers 1x 0, 1x 1, 0x 2, 7x 3 en 1x 4 jongen per nest. De populier is verreweg de meest gebruikte nestboomsort.

Forsman D. 1993. Roofvogels in Noordwest-Europa. De determinatie van roofvogels: soort, leeftijd en geslacht. GMB Uitgeverij, Haarlem. 180 pp. + 200 zwartwit foto's. ISBN 90-74345-02-6.

Voor wie het fijne van roofvogelherkenning wil weten, is dit boek optimaal. In de inleidende hoofdstukken wordt uitgebreid ingegaan op algemene leeftijdskenmerken (met aandacht voor vorm en kleur van veren, effecten van slijtage, groeistrepen en naakte delen), geslachtsbepaling, rui, meetmethoden en veldherkenning. De gids bevat zeer gedetailleerde beschrijvingen voor herkenning in het veld en in de hand. In de tekst worden leeftijds- en sexeverschillen met goede tekeningen verduidelijkt, iets wat met een apart fotokatern nog eens wordt herhaald. Niet alle Europese soorten worden behandeld (geen gieren, geen Steppenarend, geen Lanner- of Sakervalk). Zoals gezegd, Forsman is verreweg de beste gids voor roofvogels, beter dan Flight Identification of European Raptors van Porter, Willis, Christensen en Nielsen (maar die behandelen meer soorten, en overigens ook niet slecht). Iedereen die denkt veel van roofvogels te weten, piept na lezing van dit boek wel anders.

De Fraine R. 1993. Zijn eerstezomer vrouwtjes Sperwer *Accipiter nisus* minder productief dan adulte vrouwtjes? Oriolus 59: 104-105.

In de Zuiderkempen in België was 40% van de broedende vrouwtjes (n=53) in 1993 in jeugdkleed. Het gemiddelde aantal uitgevlogen per succesvol paar was 2.7 voor de eerstejaars vrouwtjes (n=14), tegen 3.9 voor adulte vrouwtjes (n=21).

Grünhagen H. 1993. Sperberbruten in Krefelder Gärten. Charadrius 29: 64-74.

Uitgebreide beschrijving van broedgevallen van Sperwers in tuinen in Krefeld (Duitsland). In 1989-92 werden vier nesten opgespoord.

Gruppen H. 1993. De Wespendif *Pernis apivorus* in Havelte: het broedseizoen 1993. Drentse Vogels 6: 21-26.

Waarnemingen vanaf de grond bij een nest van de Wespendif, met informatie over frequentie van prooiaanbreng, aanvoer van vers loof, timing van de nestbezoeken en gedrag van het ouderpaar. Op grond van foto's kon worden aangetoond dat het vrouwtje dezelfde was als in 1989; het mannetje was echter een andere.

Haapala J., Lehtonen J.T., Korhonen J. & Saurola P. 1993. (Breeding and population trends of common raptors and owls in Finland in 1992.) Linnut 28: 18-27.

In Finland wordt het roofvogelwerk sinds 1982 gebundeld. Het gaat om monitoring van de roofvogel- en uilenstand in studieplots van 100 km² die over geheel Finland zijn verspreid (gemiddeld 52 plots per jaar). Tegelijkertijd wordt het broedsucces gemeten en worden nestjongen geringd. In 1992 werden maar liefst 41.200 potentiële nestplaatsen gecontroleerd: dit leverde 11.800 bezette territoria op en 6800 bezette nesten. Legselgrootte, aantal jongen en aantal uitgevlogen jongen worden bijgehouden. Hoe belangrijk deze cijfers zijn, bleek wel toen in 1992 jagersorganisaties klaagden over de Havik. De stand zou zo hoog zijn geworden dat schade optrad. De gegevens van de roofvogelgroep lieten inderdaad een stijging van de stand sinds 1987 zien, zij het dat het niveau van de vroege jaren tachtig nog niet was bereikt. Bovendien waren in 1992 de legselgrootte en aantal uitgevlogen jongen per paar lager dan ooit tevoren in de voorafgaande elf jaren.

v.d. Heiden A., v.d. Lee C.J. & v.d. Wal H. 1993. 15 jaar torenvalknekstkasten. Mededeling 78, Vogelwerkgroep KNNV, afd. Voorne. 52 pp.

Een overzicht van 15 jaar (1978-92) nestkastwerk op Voorne-Putten. Het aantal kasten nam toe van 22 in 1978 tot 39 in 1992. Tegelijkertijd nam het bezettingspercentage toe, van 15% naar iets meer dan 60%. Het gemiddeld aantal jongen per geslaagd broedsel vertoonde weinig schommelingen en lag gewoonlijk rond de vier. Kasten op palen hoger dan zes meter waren meer in trek en hadden een beter broedsucces dan lage kasten. Verder bevat dit verslag terugmeldingen van geringde nestjongen (12% terug van 582 geringde exemplaren), anecdotische voedselwaarnemingen en aanwijzingen voor het bouwen van een nestkast.

Hubert C. 1993. Nest-site habitat selected by Common Buzzard (*Buteo buteo*) in Southwestern France. Journal of Raptor Research 27: 102-105.

Door 21 habitat- en nestvariabelen te meten bij 19 nesten van Buizerds, en deze te vergelijken met dezelfde variabelen op 60 willekeurig gekozen punten in buizerdhabitats, werden de karakteristieke habitatkenmerken geïdentificeerd die blijkbaar de doorslag geven waarom een Buizerd op een bepaalde plek zijn nestplaats kiest. In dit geval kozen de Buizerds voor grote dennen en eiken, waar het nest op tweederde hoogte in de boom op een gemiddelde hoogte van 13.4 meter werd gebouwd. Makkelijk toegankelijke, oude bossen werden geprefereerd. De nesten zaten bij voorkeur in de buurt van de bosrand.

Hustings F. & Schepers F. 1993. Broedende roofvogels in zuidelijk Limburg in 1986-90: een bewerking van BSP-materiaal. Limburgse Vogels 4: 29-36.

Het maximale aantal broedparen in 1986-90 in zuidelijk Limburg wordt geschat op 35-45 Wespendifven, 0-1 Rode Wouwen, 65-75 Haviken, 130-160 Sperwers, 180-240 Buizerds, 250-350 Torenvalken en 40-50 Boomvalken. De muizeneters namen in deze periode sterk toe, Havik en Sperwer namen een beetje toe. Van de Rode Wouw mislukte het enige broedgeval in 1988: beide ouders en een juveniel werden doodgevonden. De verspreiding van de soorten wordt per kwartblok (2.5x2.5 km) weergegeven.

Kenward R.E., Marcström V. & Karlblom M. 1993. Post-nestling behaviour in goshawks, *Accipiter gentilis*: I. The causes of dispersal. *Animal Behaviour* 46: 365-370.
Kenward R.E., Marcström V. & Karlblom M. 1993. Post-nestling behaviour in goshawks, *Accipiter gentilis*: II. Sex differences in sociality and nest-switching. *Animal Behaviour* 46: 371-378.

Het gedrag van jonge Haviken op Gotland (Zweden) werd bekeken met behulp van telemetrie. De jongen verlieten vanaf 39 dagen na de geboorte het nest. In de leeftijd van 40-65 dagen werd slechts 2% van de waarnemingen op afstanden van >300 meter van het nest verricht. In deze leeftijd raakten de vleugel- en staartpennen volgroeid. In de daaropvolgende 25 dagen nam dat percentage toe tot 26%. Dispersie uit het nestgebied kwam abrupt op gang in de leeftijd van 65-90 dagen. Op de leeftijd van 95 dagen was 98% van de jongen uit het nestgebied verdwenen. Vrouwjes vertrokken een week later dan de mannetjes. Door extra voedsel aan te bieden konden de jongen iets langer dan gebruikelijk aan het nestgebied worden gebonden, maar ook hier was 95 dagen de limiet. De dispersie komt blijkbaar op gang na completering van de veergroei en wordt versneld onder druk van voedselschaarste.

In broedsels met de grootste sterfte onder de jongen was het aandeel van de mannetjes het laagst, waarschijnlijk omdat de sterkere vrouwjes in het voordeel waren. Mannetjes verlieten op jongere leeftijd het nestgebied dan vrouwjes, vooral indien afkomstig uit grote broedsels en woonachtig in gebieden arm aan konijnen. Na het uitvliegen bleken de mannetjes overigens niet de aanwezigheid van vrouwjes te mijden. Dit suggereert dat de mannetjes niet eerder vertrokken om aan hun sterkere zussen te ontkomen, maar omdat ze onder voedselarme omstandigheden beter in staat waren voor zichzelf te zorgen. Een aantal vroege vertrekkers uit het nestgebied sloot zich voor de duur van 1-10 dagen aan bij nesten op 2.5-23 km afstand van hun eigen geboorteplaats. Dit waren meestal nesten in gebieden met een groot aanbod van konijnen.

Kostrzewa R. & Kostrzewa A. 1993. Der Turmfalke. Aula-Verlag, Wiesbaden. 134 pp. ISBN 3-89104-531-X.

Warempel nog een boek over de Torenvalk. Dit keer met de omineuze ondertitel: overlevingsstrategieën van een roofvogel. Dit boek is een mengeling van eigen onderzoek in Duitsland, aangevuld met informatie uit de literatuur. Omdat de nadruk ligt op studies op het vasteland van Europa, is er betrekkelijk weinig overlap met het boek van Shrubb. De nadruk ligt op habitatkeus en -gebruik, voedselkeus en jachttechnieken, voortplanting, fysiologie en natuurbescherming. Het is voorzien van talloze grafieken, tekeningen en kleurenfoto's.

Marchant S. & Higgins P.J. (eds.) 1993. Handbook of Australian, New Zealand and Antarctic Birds. Vol. 2: Raptors to Lapwings. Oxford University Press, Melbourne. 984 pp. ISBN 0-19-53069-1.

Hoewel gelegen aan de andere kant van de aardbol kan het geen kwaad eens kennis te nemen van de roofvogelfauna van Australië en wijde omstreken. Dit handboek levert daar de beste mogelijkheden voor. De strakke hoofdstukindeling doet denken aan *Handbook of Birds of the Western Palearctic* (zelfde uitgever), zo ook het kaartmateriaal en de kleurenplaten (waarop verschillende kleden en sexe-verschillen zijn te zien). Hiaten in de kennis worden aangegeven. Kortom, een uitmuntende samenvatting van de huidige kennis van roofvogels in dit continent.

Newton I., Wyllie I. & Rothery P. 1993. Annual survival of Sparrowhawks *Accipiter nisus* breeding in three areas of Britain. *Ibis* 135: 49-60.

De jaarlijkse overleving van vrouwelijke Sperwers werd in drie gebieden bekeken, namelijk twee gebieden in Zuid-Schotland (Eskdale en Annandale) en eentje in Rockingham Forest in Oostcentraal-Engeland. In Eskdale, met een stabiele populatie gedurende 19 jaar onderzoek,

bedroeg de jaarlijkse overleving 59%. In Annandale was dat 66%; hier daalde de broedpopulatie in de loop van tien jaar onderzoek. In Rockingham, waar de populatie tijdens elf jaar studie toenam, was de jaarlijkse overleving gemiddeld 72%. In dit laatste gebied nam de overleving echter af naarmate de broedpopulatie toenam. Jaarlijkse variaties in overleving zijn vermoedelijk gekoppeld aan het aantal regendagen in april tot en met oktober: hoe natter die periode, hoe lager de overlevingskans. Dit verklaart mogelijk ook de verschillen in overleving per gebied, met de laagste overlevingskansen in de vochtigste gebieden.

Nicolai B. 1993. Siedlungsdichte der Greifvögel (*Accipitridae*) im nördlichen Harzvorland unter besonderer Berücksichtigung des Rotmilans (*Milvus milvus*). Orn. Jber. Mus. Heineanum 11: 11-25.

Voor een gebied van 1500 km² werd een gemiddelde dichtheid van de Rode Wouw van 37-47 paren/100 km² gevonden. De soort nam (in ieder geval tot en met 1991) in aantal toe, vooral door de ingebruikneming van open landschappen. In bossen nam de soort af. De landbouwkundige veranderingen voorspellen niet veel goeds voor de toekomst van de Rode Wouw.

Pain D.J., Amiard-Triquet C., Bavoux C., Burneleau G., Eon L. & Nicolau-Guillaumet P. 1993. Lead poisoning in wild populations of Marsh Harriers *Circus aeruginosus* in the Camarque and Charente-Maritime, France. Ibis 135: 379-386.

Op twee vangplaatsen in Frankrijk werd bij 31% van 94 Bruine Kiekendieven een verhoogde loodconcentratie in het bloed vastgesteld. Dit was 63% indien het criterium voor wat een verhoogde concentratie is, werd verlegd naar de algemeen gangbare drempel. De frequentie waarmee loodhagel in braakballen van Bruine Kiekendieven werd aangetroffen, nam significant toe tussen oktober en december, parallel aan de progressie van het jachtseizoen. Het lood wordt opgenomen via aangeschoten waterwild (Camarque) of dito zoogdieren (Charente-Maritime).

Pielowski Z. 1993. Die Greifvögel. Systematik, Artenbeschreibung, Biologie, Ökologie, Schutz, Falkneri. Neumann, Neudam. 256 pp. ISBN 3-7888-0637-0.

Verbazingwekkend dat dergelijke algemene boeken nog steeds worden geproduceerd. In alle opzichten wordt oude koek opgedist. In elke nieuwe vogelgids of handboek worden roofvogels beter en uitvoeriger behandeld. De aparte hoofdstukken over voortplanting, voedselkeus, populatiebiologie, bescherming en valkerij zijn oppervlakkig, gaan voorbij aan recente bevindingen en gebruiken ouderwetse terminologieën. Het kleurenwerk is van matige kwaliteit. Kortom, het soort boek dat misschien 25 jaar geleden nog zinvol op de markt gebracht had kunnen worden, maar door Population Ecology of Raptors van Ian Newton (eerste druk in 1979) volledig overbodig is geworden.

Reneerkens J. 1993. Mogelijk broedgeval van de Grauwe Kiekendief bij Pey-Echt in 1993. Limburgse Vogels 4: 63-64.

Waarnemingen van een mannetje van 31-5 t/m 2-6, en van een vrouwtje tot en met 9 juli. Jacht vond plaats boven kruidenrijk grasland. Het is onzeker of beide vogels een paartje vormden.

Ryttman H. 1993. (Survival and population development of the Goshawk *Accipiter gentilis* in Sweden.) Ornithologica 3: 33-42.

Een analyse van 691 als nestjong geringde (tussen 1971 en 1990) en teruggemelde Haviken in Zweden. Slechts 34.4% overleeft het eerste levensjaar. Van de vogels die het eerste jaar goed doorkomen, overleeft 61.6% het tweede jaar; daarna is de jaarlijkse overleving 73.5%. Slechts 20% van de Haviken bereikte een leeftijd van 2 jaar en 2 maanden, ofwel een leeftijd waarop

een eerste broedpoging mogelijk is. De stand van de Havik in Zweden is vermoedelijk stabiel (gebaseerd op de vang-terugvang-methode). Als niet alle broedpogingen succesvol zijn (een redelijke aanname), zou echter op grond van bovenstaande overlevingscijfers met een jaarlijkse teruggang van 9% rekening kunnen worden gehouden.

Sachteleben J. 1993. Jagdstrategie und Habitatnutzung bei Mäusebussard *Buteo buteo* und Turmfalke *Falco tinnunculus* - Konkurrenzvermeidung zweier Greifvogelarten. Orn. Anz. 32: 37-43.

Torenvalken verschalkten hun prooi vaker vanuit de lucht dan Buizerds, welke laatste meer vanaf paaltjes jaagden. Buizerds prefereerden pas gemaaide graslanden, Torenvalken werden vaker boven hoge vegetatie aangetroffen (braakvelden). Bij stijgende temperatuur en toenemende wind werd door beide soorten steeds minder vaak vanuit de lucht gejaagd. Al met al werd tussen beide soorten weinig overlap in jachtstrategie en habitatgebruik vastgesteld.

Saurola P. 1993. (Goshawk *Accipiter gentilis* and winter bird censuses.) Linnut 28: 31.

De winterstand van de Havik in Finland laat sinds 1956 schommelingen zien zonder een toe- of afnemende trend. Het belang van langlopende, gestandaardiseerde tellingen wordt benadrukt, omdat conclusies gebaseerd op tellingen van slechts enkele jaren tot een verkeerde slotsom kunnen leiden.

Schols R. 1993. Onverwacht vroege en massale trek van Wespendien in voorjaar 1993. Limburgse Vogels 4: 49-52.

Sterke trek, met honderden passanten, werd waargenomen op 10 en 11 mei. In totaal wordt het aantal doortrekkers op meer dan 1000 geschat. Gewoonlijk vindt sterke doortrek in de tweede helft van mei plaats.

Shrubb M. 1993. Nest sites in the Kestrel *Falco tinnunculus*. Bird Study 40: 63-73.

Een analyse van 3803 nestkaarten in Engeland laat zien dat 27% van de nesten van Torenvalken op kliffen en in rotsspleten werd gevonden, 17% op oude nesten in bornen (83% van deze nesten afkomstig van Zwarte Kraai), 20% in boomholtes, 16% op gebouwen en 15% in nestkasten. Er werden duidelijke regionale verschillen in nesttype gevonden. Over de periode 1937-87 daalde het gebruik van oude boomnesten, terwijl nestelen in boomholtes juist toenam.

Underhill-Day J.C. 1993. The foods and feeding rates of Montagu's Harriers *Circus pygargus* breeding in arable farmland. Bird Study 40: 74-80.

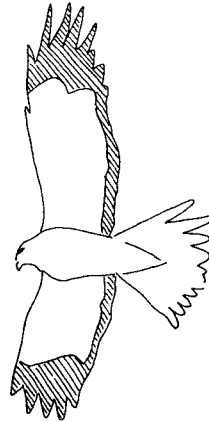
Aan de hand van braakballen en prooiersten op nesten van Grauwe Kiekendieven in intensief bouwland in oostelijk Anglia werd vastgesteld dat ongeveer 50% van de prooien uit kleine vogels (<50 gram) bestond. Samen met kuikens van hoenderachtigen en kleine zoogdieren was dat zelfs 70-90%. Bij één nest bleek dat tweederde van de aangevoerde kleine vogels uit juvenielen of nestjongen bestond. Het levend-prooigewicht varieerde van 6-300 gram en was gemiddeld 36-51 gram. Het mannetje at of verwijderde 10% van de prooi voordat deze naar het nest werd gebracht. De frequentie van prooiaanvoer na het uitkomen van de eieren varieerde per mannetje en was gerelateerd aan de broedselgrootte. Er werd geen duidelijk patroon in prooiaanvoer over de dag vastgesteld.

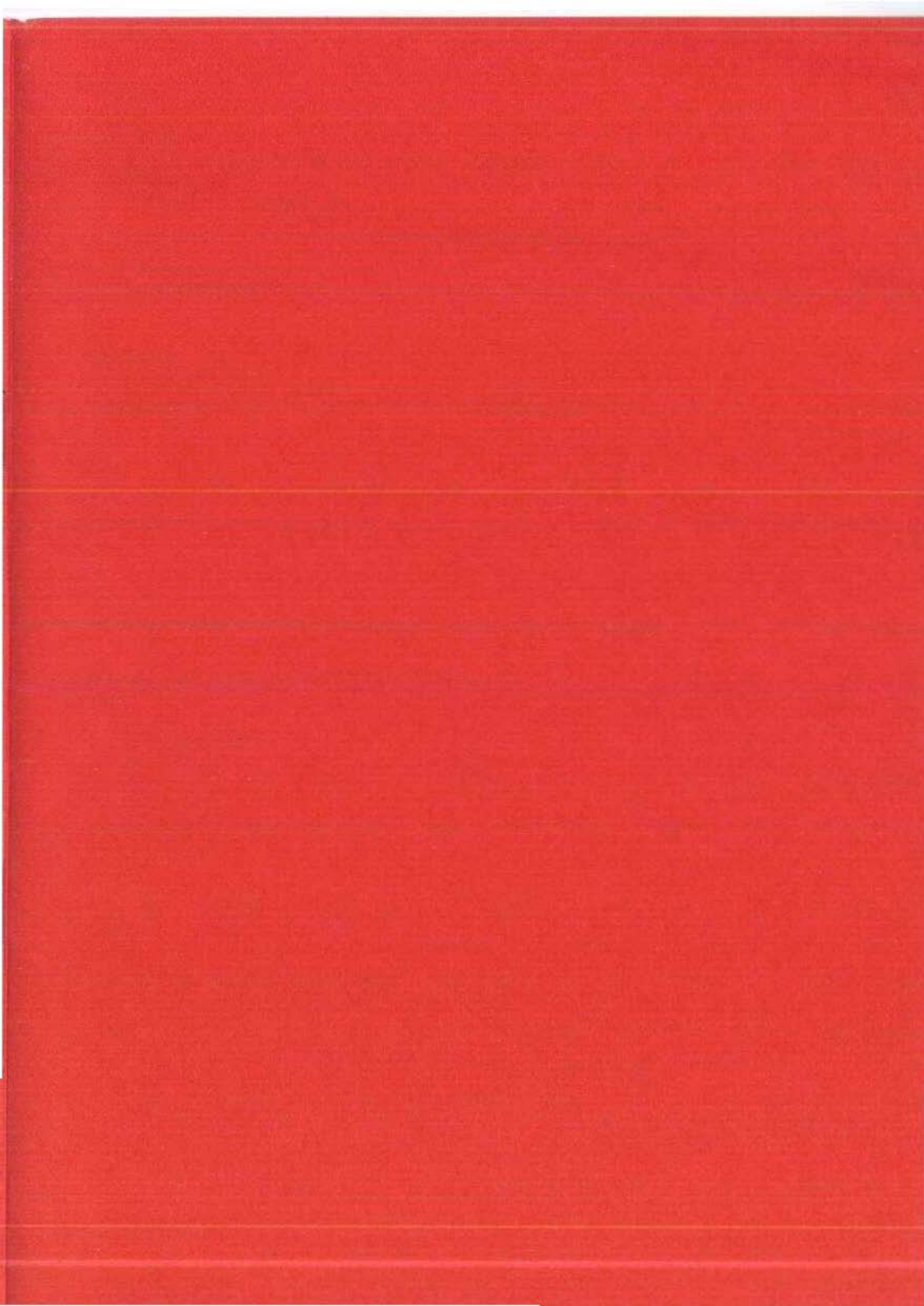
Shrubb M. 1993. The Kestrel. Hamlyn, London. 128 pp. ISBN 0-540-01278-5.

De Torenvalk mag zich de laatste jaren in grote belangstelling verheugen. Drie proefschriften en een eindeloze rij artikels uit de Rijksuniversiteit van Groningen (Serge Daan c.s.), een uitstekende monografie in de Poyser-serie van Andrew Village (The Kestrel, 1990) en een

meer persoonlijk getint relaas van Gordon Riddle (*Seasons with the Kestrel*, 1992, Blandford, London). Michael Shrubbs, een boer met ornithologische belangstelling, probeert met zijn boek zo min mogelijk te overlappen met dat van Village. Het is in een makkelijke stijl geschreven, informatief en rijk geïllustreerd met tekeningen, kaarten en foto's. Voor wie de Torenvalk wil leren kennen, is dit een goede introductie.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse

Inhoud

Maria Quist: Intro	1
André Bourgonje: Vergelijking van het voedsel van de Blauwe en de Bruine Kickendief in de winter in Zeeuws-Vlaanderen	4
Peter Venema: Sperwer vangt bot door heggeschaar	8
Hans Peeters: Nieuw opsporingsmiddel tegen roofvogelvervolging in de strijd geworpen	9
Rob Bijlsma: Facultatief canisme bij de Buizerd <i>Buteo buteo</i> , of: is de Buizerd eigenlijk een arend?	11
Maria Quist: De kwalijke invloed van tendentieuze berichtgeving over roofvogels	20
Hans Donkers: Herfst- en winterprooien van de Sperwer in westelijk Noord-Brabant: enkele resultaten	23
Sake de Vlas: Torenvalkperikelen	27
Knipsels	28
Hans Peeters: Onderzoek doodsoorzaken wilde vogels	29
Ben Koks: Mollen in braakballen van Velduil op Schiermonnikoog	31
Herman Gruppen: Over (d)rentenieren en functionele reacties	33
Maria Quist: Dilemma's	37
Lex Tervelde: Je maakt wat mee met roofvogels	40
Mededelingen	41
Rob Bijlsma: Recente Roofvogelliteratuur (1993)	44

Deze keer geen Buletje i.v.m. drukke veldwerkzaamheden

